

Els dietaris de Feliu Formosa

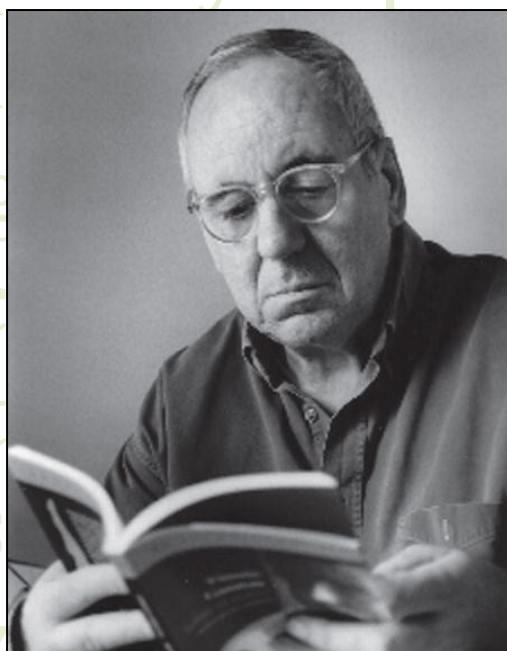
Treball Final de Carrera de Filologia Catalana

Universitat Oberta de Catalunya

Curs 2011-2012

Autor: David Pagès Cebrián

Tutor: Josep Camps Arbós

ELS DIETARIS DE FELIU FORMOSA

Índex

1. Introducció	2
2. Contextualització dels dietaris	4
2.1 Els dietaris de Formosa i la literatura catalana	4
2.2 Els dietaris dins l'obra d'un poeta	6
3. Descripció dels dietaris	7
3.1 Dietari 1979	7
3.2 Dietari 1984	8
3.3 Dietaris 2005	9
3.4 Dietari 2012	9
4. Qüestions editorials	10
5. Continguts i estructura	13
6. Estil i influències	16
7. Els temes tractats	19
7.1 Reflexions sobre la vida	20
7.2 El pes de la cultura	23
7.3 Meditar sobre la pròpia creació	27
8. Conclusions	31
Bibliografia	34
Annexos	36

*¿Hi haurà prou temps per a tota la història,
si conquerir l'instant costa tants segles?*

Feliu Formosa¹

*Si em busco en el record és per la pena
d'un oblit que em fa por quan alço els ulls*

Feliu Formosa²

*Qui es parla a si mateix, és que es vol
retrobar en els tombants i en els topants de
la seva pròpia aventura d'home. I
reconèixer cap a on tendeix.*

Carles Riba³

1. Introducció

Els dietaris de Feliu Formosa formen part de la seva obra literària. No podem parlar d'aquesta part de l'obra com d'un complement a la seva poesia sinó que tot plegat són elements creatius diversos que formen part d'un tot. Les mateixes preocupacions i els mateixos temes que apareixen a la poesia es reprenen als dietaris encara que la forma sigui distinta. En els dietaris també trobem reflexions sobre la seva obra poètica. Cal tenir en compte que els dietaris serveixen a Formosa, entre moltes altres coses, per a meditar sobre la seva obra i la seva poesia n'és part essencial. Són especialment significatives les citacions i reflexions sobre *Cançoner a El present vulnerable*: dues

¹ “Tres quarts d'onze” (v. 1 i 2) dins *Albes breus a les mans* (FORMOSA 2004: 51)

² “Semblança III” (v. 1 i 2) dins *Semblances* (FORMOSA 2004: 143)

³ RIBA, C. “He cregut i és per això que he parlat”, *Clàssics moderns*, a cura de Joaquim Molas, Barcelona, Ed. 62, 1987. (extret del primer paràgraf)

obres que pertanyen a dos gèneres ben distints però que comparteixen un objectiu comú. Tanmateix els dietaris contenen altres elements que els singularitzen. Hi ha tot un component de reflexió intel·lectual o de meditació sobre la feina que són el pal de paller de la seva obra memorialística. La intenció inicial de Formosa, des del primer moment en què decideix escriure el primer dietari, és iniciar una mena de quadern on poder reflexionar sobre la literatura que li interessa i, en general, sobre la cultura. La mort de la seva primera esposa va capgirar aquest primer propòsit i va convertir *El present vulnerable* en tota una altra cosa. Els dietaris del 2005 van més en la línia original prevista per l'autor i es constitueixen d'anotacions bàsicament de reflexió intel·lectual sobre la literatura, la cultura en general i la seva feina com a creador, traductor i home de teatre. Això no vol dir que bandegi les qüestions personals; en aquests dietaris continuen apareixent referències a tot allò que l'envolta i que l'afecta emocionalment: és el cas de les referències familiars a les filles o a la companya. Tanmateix tot es fa des d'una perspectiva intel·lectual. L'autor parla de les filles sobretot a partir de les seves respectives feines: l'activitat teatral de l'Ester o la de traductora de l'alemany de la Clara. Feliu Formosa pot dialogar amb elles des del coneixement de causa i això li permet tornar a la reflexió intel·lectual.

Formosa també veu els seus dietaris com una manera de lligar tot allò que ha fet al llarg de la seva vida. El fet d'actuar en múltiples fronts convida a la dispersió i els dietaris són una manera de cohesionar-ho tot.

La intenció d'aquest treball és indagar en totes aquestes temàtiques que vénen a conformar les preocupacions vitals i intel·lectuals de l'autor a partir de la lectura crítica dels seus dietaris. Això ens permetrà situar-los dins el conjunt de la seva volgutament dispersa activitat intel·lectual.

El primer apartat del treball tracta de situar aquests dietaris tant dins del conjunt de la literatura catalana —i especialment dins del gènere memorialístic— com dins del cos de l'obra de l'autor. El segon apartat està destinat a fer una descripció formal de l'obra dietarística de Formosa en el seu conjunt. El següent apartat intentarà aclarir algunes de les circumstàncies de l'edició dels dietaris a través de la participació dels responsables de la seva publicació. Seguidament es destina un espai a comentar l'estructura d'aquestes obres i a enumerar mínimament els seus continguts més significatius. El sisè apartat ressegueix les influències que l'autor ha

tingut a l'hora de materialitzar les seves memòries: Formosa és, al mateix temps que escriptor de dietaris, lector de memòries cosa que inevitablement li ha influït l'estil, l'estructura i els continguts de la seva obra memorialística. El setè apartat tracta de destriar aquells temes que apareixen de forma reiterada als dietaris i que són, al cap i a la fi, els que conformen els interessos essencials de l'autor. Finalment en les conclusions acabaré de confirmar la tesi de partida que no pretén més que situar aquests dietaris en el seu espai just tant dins de la literatura catalana com dins de l'obra de Formosa entesa en el seu sentit més ampli.

La bibliografia i un annex amb documents que m'han ajudat a complementar el treball tanquen aquest estudi sobre l'obra memorialística d'un autor que sense aixecar gaire enrenou ha bastit una obra sòlida i imprescindible per a la nostra literatura.

2. Contextualització dels dietaris

2.1 Els dietaris de Formosa i la literatura catalana

No podem dir que els dietaris de Feliu Formosa formen part d'una tradició perquè l'obra memorialística de la nostra literatura sembla feta més per autors que escriuen sobre si mateixos moguts per necessitats o condicionants diversos que no pas per escriptors que pertanyin a cap grup o a cap tradició ben definida. El cert és que tractant-se d'una literatura petita com la nostra és del tot remarcable veure la quantitat respectable d'obres pertanyents a la literatura del jo que han donat les nostres lletres.

L'any 2004 Llorenç Soldevila publicava l'"Inventari de memorialística catalana contemporània" (SOLDEVILA 2004: 427-468). En aquest estudi es comptabilitzen les obres memorialístiques (excloses les epistolars) publicades al nostre país entre els anys 1880 i el 2000. L'estudi pren en consideració un total de 422 obres. Del treball de Soldevila poden extreure les dades següents: en el període 1880-1934 es publiquen només 24 obres. En el període 1990-2000, 153. Una gràfica demostra l'interès creixent durant el segle XX per aquest tipus de literatura, que Bou (1993: 20) atribueix als canvis importants que la societat catalana pateix des de la Guerra Civil i més encara des del final de la dictadura. És per això raonable que la

producció s'incrementi a partir del 1940 i molt especialment a partir dels anys 70 del segle passat. Per tant no es pot considerar l'obra memorialística de Formosa com una excepció sinó més aviat com un element més d'un gran conjunt absolutament heterogeni.

La singularitat dels dietaris de Formosa rau en l'adopció d'una "veu confessional", com l'ha anomenada Anna Esteve (2007: 152); l'autor ens mostra les seves pors i els seus secrets més íntims com un camí de redempció personal. Ho fa des de la reflexió intel·lectual agafant com a excusa la cultura, que és allò que l'autor té més a l'abast i que veu com a més tangible i segur. Això fa que aquests dietaris esdevinguin obres de pensament i de reflexió. Son gairebé un pont entre tot allò que envolta l'autor i el que passa per la seva ment. Aquestes característiques fan que l'obra memorialística de Feliu Formosa no sigui un mer recull de records sinó la reflexió permanent d'un home que pensa i medita no només sobre el passat sinó també, i molt, sobre el present.

L'autor és conscient que els seus dietaris han assolit un lloc merescut dins la història de la nostra literatura. El fet que es plantegin reedicions o se li proposin noves publicacions ho corrobora. Considera definitori que *El present vulnerable* hagi estat inclòs com a entrada independent al *Diccionari de la literatura catalana* d'Edicions 62 i no com un mer apunt dins l'entrada que duu el seu nom:

[...]segurament per les seves característiques especials té un lloc dintre d'una determinada línia de la literatura catalana i això [la reedició] ho pot haver consolidat suposant que encara es pugui llegir, jo crec que té un lloc. El *Diccionari de la Literatura catalana* té una entrada especial així que ja forma part del corpus de la literatura. (Entrevista inèdita: Annex 1)

És també força significatiu que els seus dietaris apareguin citats en alguns manuals de l'educació secundària perquè això vol dir que es tenen en compte i que es considera necessària o interessant la seva divulgació. És el cas de *Llengua catalana i literatura 4* de l'editorial La galera que en la seva setena unitat, dedicada a l'assaig i a la memorialística del segle XX, considera Formosa com un dietarista de les darreres generacions a tenir en compte conjuntament amb altres escriptors com Montserrat Roig o Pere Gimferrer. Se citen explícitament dos dels seus dietaris: *El present vulnerable* i *A contratemps*.

2.2 Els dietaris dins l'obra d'un poeta

Una de les característiques de la personalitat i de la producció artística del de Sabadell és la seva dispersió. És una dispersió volguda i, per tant, forma part de la mateixa essència de l'artista. Cada una de les disciplines que ha tractat forma un tot indestruïble. Tot allò que llegeix, o, encara més, tot allò que tradueix —fet que l'obliga a una lectura més que minuciosa i contextualitzada— tot allò que contempla, en definitiva, tot allò que viu, són elements que li serveixen per bastir una obra que es pot materialitzar de formes molt diverses: un poema, una anotació en un dietari, el sentit que pren el paràgraf d'una de les seves traduccions, l'orientació d'una conferència o l'aparença d'un muntatge teatral, una actuació o la materialització d'una idea en un taller de teatre adreçat als seus alumnes.

Una de les qüestions que em plantejava a la introducció és arribar a destriar el lloc que ocupen aquests dietaris dins el conjunt d'una producció literària i artística de dimensions i diversitat considerables tenint en compte que, en proporció i pel seu contingut, semblen ser més aviat un complement o una activitat pràcticament subsidiària,

Tal vegada i dins de tota la seva obra —i Formosa n'és perfectament conscient— la seva poesia és potser més reeixida si es mira en el seu conjunt i si es té en compte el lloc que ocupa dins la literatura del nostre país. Tanmateix i en cap cas els seus dietaris poden ser considerats com a obra menor. Ell ho veu així:

El dietari és un gènere molt diferent de la poesia. [Els meus dietaris] ocupen però el mateix lloc. Poden ser un subproducte però també ho he dit de la meua poesia que ho pot ser respecte a la traducció. Com que he traduït molt i encara ho faig sembla que la resta de la feina estigui en segon pla. No sé però si dir que són subproductes, crec que són coses que es complementen una a l'altra. Potser la poesia, vista en el seu conjunt, és més important. Vaig editar-la completa al 2004 a *Darrera el vidre*, i jo crec que la poesia si la situes en el context de la poesia actual sí que és més important que els diaris i amb més continuïtat i és una cosa com més completa. (Entrevista inèdita: Annex 1)

En cert sentit sí que podem dir que els dietaris complementen les seves altres tasques però potser caldria recordar que Formosa els veu més aviat com un element aglutinador que lliga totes les seves activitats i com a lloc de reflexió. El dietari li permet explicar-se amb més llibertat i minuciositat, cosa que, per exemple, i per les seves característiques formals, no li permet la poesia; o, si més no, no de la mateixa forma. De

tota manera el món de Formosa i els temes que li interessaven apareixen tant en la seva poesia com en la seva obra memorialística. A *El somriure de l'atzar* podem llegir a propòsit d'un dels seus poemaris que precisament escriu de forma contemporània a la redacció del dietari: “A *Immediacions* hi ha un ampli ventall de temes, experiències, referències literàries, evocacions de llocs i moments molt diversos...” (FORMOSA, 2005 II: 64)

Aquets mateixos temes són presents als seus dietaris; per tant les preocupacions i els interessos de l'autor són matèria compatible tant per a la seva obra poètica com per a la memorialística.

Al marge d'aquest valor aglutinador i explicatiu, crec que els dietaris de Formosa poden funcionar per si mateixos perquè literàriament són molt potents i contenen molts elements que tenen sentit només dins dels dietaris i no pas en cap altre gènere literari. És a dir, es poden llegir sense el referent de les altres disciplines perquè contenen prou elements intrínsecs com per a singularitzar-los més enllà de les altres activitats. Ara bé, no hem de negar que es tracta d'una lectura que s'aprofita molt més si coneixes la resta de l'obra de l'autor. Tanmateix el procés pot fer-se a la inversa: la lectura dels dietaris pot dur-nos a llegir la seva poesia o qualsevol de les seves traduccions que s'hi troben referenciades.

3. Descripció dels dietaris

3.1 Dietari 1979

Títol: El present vulnerable. Diaris I (1973-1978)

Abraça des del 3 d'agost del 1973 al 20 de novembre del 1978 i es publica un any després, novembre de 1979 a Barcelona, a l'editorial Laia. És el nº 52 de la col·lecció “Les Eines”. Té 274 pàgines. El responsable de l'edició va ser Ignasi Riera, que havia estat un dels fundadors de l'editorial. El títol prové d'uns versos d'Agustí Bartra que l'autor cita al principi del llibre. Va rebre el Premi Serra d'Or 1980 al millor llibre de memòries

Les anotacions no són diàries. Les del 1973 són 25 i ocupen 30 pàgines:

comencen a l'agost i acaben a l'octubre. Després segueix un capítol breu sense dates titulat “Diari sense dates” de només cinc pàgines. Tot seguit passa directament a l'any 1976 que divideix en dos capítols. El primer el titula “Primavera del 1976”. Només conté tres anotacions llargues: dues del maig i una del juny. La segona part es titula “1976 (Octubre-Desembre)”. Són 26 anotacions breus repartides al llarg dels tres mesos.

Els dos anys següents contenen anotacions prolixes. L'any 1977 conté 59 anotacions, algunes de molt llargues. La primera és del 7 de març, la darrera del 28 de novembre; és la més extensa, 10 pàgines. Tot plegat 120 pàgines. L'any 1978 hi ha 53 anotacions. La primera de l'abril, l'última del novembre. Ocupa 92 pàgines.

L'editorial La Magrana el va reeditar el 1997. El responsable d'aquesta edició va ser Carles-Jordi Guardiola. Formosa va suprimir-hi, per motius diversos, alguns fragments.

3.2 Dietari 1984

Es tracta d'un dietari inèdit i sense títol d'unes 130 pàgines mecanografiades. En l'entrevista que vaig mantenir aquest 2012 amb l'escriptor explicava en què consisteix aquest dietari i els motius pels quals no s'ha arribat a editar mai:

...vaig continuar el diari els anys vuitanta (del 82 al 84). Tinc cent trenta pàgines però no les publicaré mai. Són el mateix que *El present vulnerable* però no afegixen res de nou i, a més, no m'interessen gens. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Malgrat que aquest dietari per expressa voluntat de l'autor no s'arribarà a publicar mai omple un període de tres anys que escurça l'espai de temps que va des de la publicació de *El present vulnerable* als dietaris del 2005. És un fet que no es pot obviar i que demostra que l'interès per la literatura memorialística és present durant tota la seva carrera literària malgrat els anys d'inactivitat causats bàsicament per la multiplicitat d'activitats que Formosa desenvolupa i que li impedeixen de dedicar-se de manera contínua a redactar els seus records i a meditar sobre el present.

3.3 Dietaris 2005

Títols: *A contratemps. Diaris* i *El somriure de l'atzar. Diaris II*

El període de temps que contenen va de l'any 1995 al 1999. Només escriu els anys senars. Els dos volums porten una introducció de Xulio Ricardo Trigo. Van ser editats per Edicions Perifèric de Catarroja. Són el primer i tercer volum de la col·lecció *Escriptures*.

Els diaris del 2005 consten de dos volums per imperatius editorials. L'autor els va concebre com una obra unitària. El primer va ser publicat al febrer del 2005, el segon, al novembre del mateix any.

Tots dos estan dividits en dues parts. La primera del primer volum està encapçalada per una citació de Mercè Rodoreda i correspon a l'any 1995. La segona, comença amb una citació de Joan Vinyoli i abraça l'any 1997. La primera part del segon volum, amb citació de Joseph Roth, conté l'any 1999 i la darrera part, encapçalada per una citació de Jorge Guillén, recull l'any 1999. Les anotacions estan separades per tres asteriscs; no se n'especifica la data concreta.

3.4 Dietari 2012

Aquest dietari, titulat *Sala de Miralls*, s'ha de publicar aquest any a la mateixa editorial que *A contratemps* i *El somriure de l'atzar: Perifèric*. És un encàrrec de Xulio Ricardo Trigo que ja es va responsabilitzar de l'edició dels dos anteriors:

...es titula *Sala se miralls*, a partir d'una citació de Vinyoli, però també es podria titular com un llibre de Giuseppe Ungaretti: *Il taccuino del vecchio*, "el quadern del vell" (MUÑOZ 2011: 16)

És un dietari en la mateixa línia d'aquests dietaris del 2005 però en aquest darrer volum, com quedà palès a l'entrevista que em concedí, dedica una especial atenció al pas del temps fruit de la no assumció de la vellesa com a llast a la seva activitat creativa:

És molt semblant als dos anteriors del 2005 però aquí hi introduceixo el tema de l'edat. És una mica el diari d'un senyor gran. El temps passa molt de pressa i costa molt d'assumir-ho. Costa molt d'assumir l'edat perquè tu no t'hi sents. Et mires i dius, sóc un senyor molt gran. Hi cito una frase de Heiner Müller, en la qual comenta que és mira al mirall i diu:

“no el conec, no l'afaito”. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Tant el títol del dietari com la referència a Ungaretti —l’obra citada del qual apareix a *El somriure de l’atzar*. Formosa se sent plenament identificat amb aquest poemari (FORMOSA, 2005 II: 77)— o a Müller donen una idea del contingut d’aqueta darrera obra encara inèdita. Formosa s’emmiralla de forma polièdrica en una sala al mateix temps que es resisteix a envellir i a cessar l’activitat intel·lectual.

10

4. Qüestions editorials

La primera edició de *El present vulnerable* és la que va publicar Laia el 1979. Ignasi Riera, afirma que coneixia l’existència del dietari perquè coincidia sovint amb Formosa i era prou coneguda la redacció d’aquesta obra en els cercles on ambdós es movien. Tenint en compte que Riera s’encarregava de l’edició en català de Laia, no va dubtar a demanar-li unes pàgines per a conèixer de primera mà aquell dietari ja tenint en ment la possibilitat de publicar-lo:

Com que ens tractàvem amb freqüència, i el món de la cultura catalana cabia en un puny, ho sabia. Vaig dir-li que em passés un tast del text... i tot va ser un cas d'**amor a primera vista** (la negreta és de l’autor). (Entrevista inèdita: Annex 2)

Riera decideix publicar el dietari de Feliu Formosa tal i com l’autor li presenta, sense tocar-hi cap coma:

Ni a ell, Feliu Formosa, ni a l’Oriol Pi de Cabanyes, autor d’un llibre amb força paral·lelismes i des sensibilitats gairebé antagòniques: em refereixo al seu *Llibre d’Hores* (també editat a 'Les Eines' de Laia) [calia fer-los cap suggeriment editorial]. El fet que tots dos fossin autors 'segurs', quant a l’estil, el coneixement del català i la sintaxi, afavoria que te’ls miressis més com a editor-lector que no pas com a editor-corrector. (Entrevista inèdita: Annex 2)

Se’n va fer una edició d’uns 2.000 exemplars i Riera valora molt positivament el fet que personatges de la cultura que li eren propers celebressin l’edició i consideressin l’obra com un valor literari a tenir en compte:

A l’entorn de Laia hi havia una corona de col·laboradors que pesaven en el món del llibre: des de l’Albert Manent al Jordi Castellanos, des del Sergi Beser a la Montserrat Roig, des del Miquel Descot a l’Emili Teixidor... Si a tots aquests els agradava un llibre, jo ja el tenia per bo. I, en aquesta ocasió, hi va haver unanimitat. (Entrevista inèdita: Annex 2)

L’any 1997 el dietari és reeditat per l’editorial La Magrana. Tot i que el responsable de l’edició va ser Carles-Jordi Guardiola, sembla que el suggeriment o, si més no, la

valoració de la conveniència d'aquesta reedició va venir d'algun assessor de l'editorial, ja que l'editor no recorda haver-se encarregat directament d'aquesta reedició.

A l'arxiu de l'editorial que ha quedat dipositat a la Biblioteca de Catalunya, es conserva una carpeta amb documentació de la reedició. La veritat és que no és una documentació gaire prolixa però pot donar certa idea de les vicissituds que contribuïren a la materialització del llibre. De fet la carpeta només conté cinc documents. En primer lloc, un petit informe-anàlisi en el qual es fa una valoració molt encertada de l'obra i se'n recomana entusiàsticament la reedició. No està datat i no conté cap nom llegible que en pugui confirmar l'autoria. Podem deduir, potser, que és un document intern de l'editorial. Hi ha una signatura manuscrita que no he aconseguit desxifrar. En segon lloc, una fitxa de cartolina amb les dades del llibre que se suposa que havia de ser un registre de totes les actuacions que s'hi durien a terme però que està buida tot i que hi ha una única entrada (11-3-93 Susanna) que no aporta cap informació útil. En tercer lloc, un full on hi ha redactada la informació que el llibre havia de dur a la portada, a la contraportada i a la solapa: ressenya i biografia de l'autor. Hi inclou correccions. La biografia és exacta a la que apareix a la solapa del llibre; la ressenya, que està extreta del primer document que he comentat, ha estat substituïda per un fragment d'una crítica d'Isidor Cònsul apareguda a l'*Avui* (no hi conté la data). Aquest canvi és conseqüència d'una nota manuscrita a llapis que apareix al mateix document: "caldría demanar a l'autor retalls de premsa i relacionar un parell de crítiques". En quart lloc hi ha les primeres galerades amb correccions bàsicament ortogràfiques i tipogràfiques.

Finalment hi trobem una còpia de la primera edició del dietari de Laia amb indicacions fetes a llapis. El llibre conté un nom i una data: Anna Vila, 1980. Es tracta doncs d'un exemplar de la segona dona de Formosa; per tant, es de suposar que és l'exemplar que l'autor lliura a l'editorial per a preparar l'edició. Hi ha correccions d'estil: canvi de mots arcaics com *llur* o *quelcom* pels corresponents de l'estàndard actual; el passat simple se substitueix sistemàticament pel passat perifràstic; hi ha modernitzacions de termes: Institut del teatre per comptes d'Escola del teatre. Això de banda hi ha tot un seguit de supressions que fa l'autor seguint diferents criteris. Les relacionem en el quadre següent:

Quadre comparatiu de les dues edicions en paper de <i>El present vulnerable</i>			
Data	Edició 1979 (Laia) Pàg.	Edició 1997 (La Magrana) Pàg.	Fragments eliminats a l'edició de La Magrana.
17 d'octubre 1976	56	56	Hi falta un paràgraf: <i>Mots amb què em desperto i que no entenc: «Comenceu per la pàgina “un”, que és quan ressalta el ritme i la destal».</i>
7 de novembre 1976	59	58	Elimina una dita popular al final de l'entrada: <i>De Caldes a Sentmenat a cada arbre hi ha un penjat.</i>
9 d'agost de 1977	111	112	Hi falten uns paràgrafs al final de l'entrada. Fan referència a una relació amorosa.
8 d'octubre 1977	148	148	Desapareix aquesta entrada. Són articles per a un hipotètic “diccionari enciclopèdic”. Defineix termes com Kant, Kafka, cirurgia estètica o plàstica, llit, dansa, etc.
19 d'octubre 1977	158	158	Hi falta el final del primer paràgraf. Referència als sentiments envers una dona.
20 de maig 1978	221	220	L'inici del paràgraf diu: A la biblioteca de la casa, trobo les obres de Juana de Ibarbourou, les obro a l'atzar: Desapareix el poema.
28 de maig 1978	226	224	Hi ha eliminat dos paràgrafs. Fan referència a la relació amb una dona.
29 de maig 1978	229	228	Hi falten diversos paràgrafs i dos esquemes. Són fragments que Formosa dedica al futur Institut del teatre. Sobretot són apunts sobre qüestions organitzatives i programàtiques.
1 de maig 1978 ⁴	234	228	Hi falten diversos paràgrafs. El primer paràgraf, que ha desaparegut, i algun altre, van en la

4 Aquesta entrada no està col·locada al seu lloc cronològic en cap de les dues edicions

			línia de la nota anterior. Es perd també una referència a uns canvis en uns versos de <i>Llibre de les meditacions</i>
11 de juny 1978	239	232	Supressió de dos paràgrafs Dues facècies que es permet l'autor.
29 de juliol	253	244	Desapareix l'entrada Explica una experiència literària amb una nena i Joaquim Molas en un poble de les Terres de l'Ebre.

Formosa recordava en l'entrevista concedida al gener d'enguany haver eliminat una sèrie de paràgrafs que parlaven d'una relació amorosa. Els suprimeix perquè no volia que hi tornessin a aparèixer, ja que li havien creat problemes en la primera edició. Eren paràgrafs relacionats amb una persona que es va molestar en sentir-se al·ludida tot i que Formosa l'ocultava darrera unes sigles i canviava alguns aspectes de la seva vida per evitar problemes:

Em sembla que és en aquesta edició de La Magrana que vaig treure un trosset, un parell de trossos. Eren uns fragments que m'havien creat conflictes amb una persona al·ludida i per no tenir més problemes... La resta és tot igual. L'editorial no va considerar oportú fer-hi cap canvi. (Entrevista inèdita: Annex 1)

L'autor no recorda haver fet grans canvis tret dels que apuntàvem. El quadre anterior demostra que va suprimir altres fragments que en cap cas alteren el sentit unitari del dietari i que són deguts segurament a una voluntat d'actualització de l'obra o que simplement haurien caigut si l'autor hagués disposat de més temps per a fer correccions. La majoria d'aquests fragments potser no tenen sentit en una reedició perquè fan referència a circumstàncies molt concretes que difícilment poden interessar els nous lectors. És el cas, per exemple, de l'entrada del dia 29 de maig del 1978 en què Formosa reflexiona sobre l'organització del futur Institut de teatre. Tot i l'aparença de calaix de sastre del dietari, és cert que potser aquesta entrada, en el moment de la reedició, no té un interès especial com a part del dietari; fet que Formosa deuria veure clar. Altres supressions es fan més difícils d'interpretar.

5. Continguts i estructura

És evident que Formosa escriu els seus dietaris en dos moments molt concrets de la

seva vida. Passen vint-i-cinc anys entre el primer i els segons tot i que no podem deixar de banda el material inèdit del 84 i el dietari que s'ha de publicar aquest any.

L'element més significatiu que marca la seva estructura és el temporal. Com podem llegir a (BROCH, 2007: 429), el primer dietari és de temporalitat fixa: s'hi marquen els dies encara que hi trobem salts entre una anotació i una altra; alguns dels quals significatius. En els segons, els del 2005, la temporalitat és laxa: només hi apunta l'any i separa les anotacions amb espais o asteriscs.

El present vulnerable (1979) s'escriu quan Formosa ja ha començat la seva activitat poètica, ha publicat dos llibres de poemes *Albes breus a les mans* i *Llibre de les meditacions* (escrits l'any 72 tot i que es publiquen el 73) en un moment en què ha abandonat la seva activitat política dins del PSUC: "...el meu lliurament a la poesia coincideix amb una crisi política" (MUÑOZ, 2011: 23). De fet la poesia serà un substitut de la política, ens diu. Una nova eina per a continuar reflexionant sobre el passat. Paral·lelament a la confecció del dietari n'escriu tres més *Raval* (1975), *Cançoner* (1976) i *Llibre dels viatges* (1977). Tanmateix en aquest dietari veiem un poeta que encara dubta, que no és conscient de la seva vàlua, que no sap si la seva obra pot tenir interès per a algú i, a més, que no sap on situar-se poèticament en el conjunt dels seus companys de generació:

Tant en el primer com en el segon llibre, gairebé puc dir que no he fet poesia, sinó que la poesia m'ha fet a mi. Potser d'aquí a un temps avorriré aquests textos. Però ara són un objecte que existeix, i això em sembla bé, al marge dels imponderables. (FORMOSA: 1979, 12)

És possible que com a poeta, només sigui un epígon. Però aquesta mena d'experiències són tan fonamentals per a mi, que hauré de repetir-les. (FORMOSA: 1979, 22).

A banda de les reflexions sobre la seva activitat política —com a militant del PSUC—, de la seva activitat teatral —com a actor, director, dramaturg i traductor— i literària —com a poeta i traductor—, el dietari és una manera, absolutament necessària, d'acceptar la mort de la seva primera companya, l'actriu Maria Plans, el 1974, fet que serà també el detonant de la redacció de *Cançoner*.

També hi trobem reflexions sobre la mateixa experiència de la vida i sobre l'experiència intel·lectual. El llibre està farcit de comentaris sobre llibres i autors, música i músics, art i artistes, etc. En definitiva tot allò que Formosa viu o "consumeix" com a home de cultura i que necessita pair amb calma per a integrar-lo en el seu bagatge intel·lectual i vital:

Estava de vacances a Aiguafreda, vam anar amb la família i al mateix temps estava traduint una elegia del Rilke, em sembla que ho explico en el diari, i llavors se'm va acudir començar un diari molt literari, molt de tema cultural que després es va convertir en un diari molt més íntim. (Entrevista inèdita: Annex 1)

En el dietari, com ho fa tot poeta, l'autor també és crea un *jo* que en el cas de Formosa s'acosta molt al seu jo real. Com diu Anna Esteve (2007: 152) els dietaris de Formosa tenen un to molt marcat de confessió i es poden considerar, junt amb els de Guillem Simó, els dietaris més íntims de la literatura catalana. No s'està d'explicar experiències de tipus molt íntim sense cap mena de pudor. És el cas de l'entrada del dia 20 del 1977 de març en què la visió del film *Roma* de Federico Fellini el porta a explicar la seva experiència en els bordells del Raval a finals dels cinquanta i a descriure'ls en tota la seva cruesa (FORMOSA, 1979: 80-83). O, en un altre sentit ben diferent, les entrades en què explica la mort de la seva dona o la relació amb les filles després d'aquesta pèrdua.

L'estructura dels dietaris és força eclèctica. Podem dir que hi predomina més una estructura de collage que no pas un discurs amb ordre estricte. Els dietaris són una mena de calaix de sastre on hi cap tot allò que Formosa considera interessant en el moment concret de l'apunt. A banda de les anotacions diàries més “ortodoxes” amb reflexions vitals del dia a dia, hi trobem petits relats, explicació de somnis, esquemes i dibuixos, fragments de poemes, de conferències, de guió cinematogràfic, llistats de llibres, comentaris sobre traducció, reflexions sobre la seva activitat teatral, projectes diversos, etc.

En aquest sentit el primer dietari és molt lliure, molt del moment. Escrit sense premeditació. Ho explicava el propi autor a l'entrevista que em va concedir:

El present vulnerable és un diari escrit molt a raig. Escrivia a tot arreu, en un taxi, al metro, als despatxos de l'Institut, sempre escrivint. [...] Com que està escrit a raig, és una mica escriptura automàtica. Hi ha una mica de surrealisme aquí. Tots els textos els escrivia en una llibreta que duia amunt i avall. És per això que és com és. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Aquesta estructura fragmentària, d'aparença desordenada el porta a qüestionar-se la pròpia validesa del dietari: “...penso que aquest diari es pot caracteritzar per la dispersió. (FORMOSA: 1979, 92); o, “Aquest diari resulta una mica unilateral. Cal posar-hi coses més immediates, potser” (1979, 18). Més endavant precisa que un dietari és el que és i per tant no pot ser vàlid o no ser-ho. De totes maneres troba a

faltar, per exemple, rigor crític sobre els temes literaris. Aquestes reflexions acaba considerant-les elements d'enriquiment i no pas com a autocrítica estèril. De la mateixa manera que se sent insegur amb la seva activitat poètica, la dietarística també pateix un procés de qüestionament continu perquè no està del tot segur de la línia que ha de seguir. És interessant que tots aquests dubtes els plantegi al mateix dietari perquè ajuden a entendre la seva gestació.

Tanmateix, en els dietaris del 2005 sembla que Formosa ja domina el gènere o, en tot cas, ja té més per la mà el model que li interessa i hi escriu sense vacil·lacions. Quan comenta alguna cosa dels seus dietaris ho fa del del 1979 i mai dels que escriu en aquell moment. Aquest és un fet significatiu que ja s'apunta a (BROCH, 2007: 434). Podem interpretar aquest fet com un signe de maduresa intel·lectual. Els dietaris del 2005 són els dietaris d'un home altament experimentat i això permet considerar *A Contratemps* i *El somriure de l'atzar* com obres molt ben travades, sense escletxes. Malgrat que continuen tenint una estructura eclèctica hi ha un fil resistent que ho lliga tot i que dóna al conjunt una unitat més precisa que la del primer dietari. Formosa escriu ara des de la seguretat que li dóna una vida personal més tranquil·la i allunyada dels fets convulsos que amaraven *El present vulnerable* i un bagatge literari i intel·lectual molt més potent fruit d'una experiència intensa de 25 anys. Amb això no vull dir en cap cas que siguin diaris de qualitat superior al del 1979 sinó que són fruit d'una altra realitat i això els condiciona positivament.

Ras i curt, els dietaris del 2005 són doncs en cert sentit diferents perquè la situació de l'autor és una altra, el ritme de vida és, en general, més reposat tot i l'existència d'algunes anotacions en les quals es queixa de l'acumulació de compromisos que l'arriben a deixar exhaust i que fins i tot arriben a sumir-lo en un estat gairebé de depressió. Són dietaris molt més reflexius perquè són escrits en una època més tranquil·la a nivell personal. Tanmateix l'estructura eclèctica d'elements que es van afegint sense una premeditació estricta i que són un dels atractius de *El present vulnerable*, hi persisteix encara que de forma més laxa.

6. Estil i influències

L'estil dels dietaris és clar i directe. Anna Esteve (2007:152) ja fa notar que és

sorprenent que uns dietaris com aquests hagin sortit de la ploma d'un poeta, ja que utilitza un llenguatge senzill i gens complicat per una voluntat evident de facilitar l'entrada als lectors. L'autor vol que l'estil sigui còmode i no pertorbi l'accés del lector als continguts que planteja i que pretén compartir. Esteve parla però de diferents tipus de prosa: expositiva, descriptiva, instructiva i experimental (automàtica). Aquesta distinció em sembla encertada i pertinent. De fet obeeix a les necessitats expressives dels diferents tipus de textos que Formosa fa servir en les seves anotacions.

En aquest sentit Formosa veu com a models evidents els diaris de Pla i sobretot de Gaziell, que és un autor que li interessa especialment:

Pla, evidentment, tot i que el tinc una mica distant perquè fa temps que no el llegeixo. *El quadern gris* té trossos impressionats. [...] Però hi ha un autor que m'interessa especialment que és el Gaziell; sobretot *Meditacions en el desert*. Les seves memòries també estan molt bé. La llengua que utilitza és una llengua molt clara, molt directa, neta. [...] Gaziell és per a mi més un model. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Gaziell és com un Josep Pla amb més refinament. És una prosa única, esplèndida. (FORMOSA, 2005 I: 53)

Les influències dietarístiques d'escriptors estrangers han estat ben estudiades (ESTEVE, 2009a, 2009b) i no cal insistir-hi. Són tanmateix influències evidents perquè Formosa en parla explícitament als mateixos dietaris.

En primer lloc podem parlar d'Anais Nin, de la qual agafa aquesta desinhibició que li permet contar aspectes molt íntims sense problemes i la seva llibertat a l'hora d'escriure que ell compara amb l'escriptura automàtica dels surrealistes tot i que la temàtica no ho sigui. A Formosa li interessa especialment la seva immediatesa i la seva minuciositat (FORMOSA 1979: 92), la connexió amb la realitat exterior a través del llenguatge i el model oscil·lant de llengua que permet escriure en llibertat perquè no hi ha planificació prèvia (FORMOSA 1979: 96)

De Kafka n'enveja la "profunditat" dels seu diari. És un autor que li interessa especialment i potser una de les influències més evidents en les seves obres memorialístiques. A més, Formosa coneix a la menuda aquest diari perquè l'estava traduint al castellà per a Lumen durant la redacció de *El present vulnerable*:

Els diaris de Kafka són uns diaris molt especials perquè són uns diaris on hi ha molts esbossos de narracions que després l'autor va transformar, o no. Després hi trobem moltes experiències de relació humana amb amics i familiars. Jo volia fer una cosa semblant. El fet que coincidís la traducció del diari de Kafka amb la redacció del meu primer dietari, evidentment, té una certa importància perquè la feina és paral·lela i la

influència obligada. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Anna Esteve ha fet notar la identificació que es produeix entre Formosa i l'escriptor de Praga. Comparteixen un seguit de sentiments que són presents de forma reiterada i evident en les pàgines dels dietaris:

Formosa s'identifica, des de les primeres notes del seu diari, amb la personalitat turmentada de Kafka, per la incapacitat d'adaptar-se a les exigències socials de l'entorn familiar i sentimental. S'hi identifica a través del dolor, que provoquen tant la creació com la vida. (ESTEVE, 2009b: 8)

18

Il mestiere di vivere de Cesare Pavese és un llibre la lectura del qual fa de forma contemporània a la redacció del primer diari. És també un referent important sobretot per la seva reflexió vital i intel·lectual. Formosa el cita explícitament en diverses ocasions: “si no veieu allò que desitgeu, entreu dins *El mestiere di vivere*, de Pavese, i demaneu-ho (FORMOSA 1979: 159). Més endavant cita el diari de l'escriptor italià per reflexionar sobre aspectes que l'afecten directament (FORMOSA 1979: 162 i 148). En el primer cas perquè no està d'acord amb ell quan defineix les personalitats autodestructives i en el segon cas coincideix amb ell quan diu que no cal lamentar-se gaire per les absències perquè “Hauríem pogut no trobar mai aquesta persona i, per tant en podem prescindir”. El fet que parli i citi Pavese diverses vegades al seu primer dietari demostra dos fets important; en primer lloc, és una lectura contemporània a la redacció del dietari i, en segon lloc, li serveix per reflexionar sobre la seva pròpia experiència: la pèrdua. Cal també tenir en compte que el seu segon poemari, escrit a la tardor del 72, és un diàleg amb dos poetes que van agafar el suïcidi com a via d'escapament: Ferrater i Pavese. El de Torí és un autor que interessa Formosa perquè com a mínim el torna a citar en una ocasió a *A contratemps*. Tanmateix és un diari que l'autor considera de difícil accés:

El cas de Pavese potser no [m'ha influït] tant perquè és un diari molt esquerp, molt pessimista i de vegades difícil de llegir. No sempre entens què vol dir. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Els dietaris del 2005 són sobretot —encara que no només— quaderns de treball. Tot i que la influència dels autors citats en el primer dietari continua evident, aquest segon lliurament seria més deutor de Bertold Brecht i del seu *Diari de treball*. En aquests segons dietaris hi predominen les reflexions intel·lectuals al voltant de la feina: qüestions sobre traducció, detalls de la seva activitat docent a l'Institut del Teatre, les

seves incursions com a actor o recitador, etc. Les reflexions vitals i intel·lectuals, que també hi són, passen a un segon pla. Podem dir però que per a Formosa vida i feina són dues activitats que van lligades inevitablement. És per això que molt sovint tot es barreja i es difícil destriar en cada apunt què hi ha d'experiència i què de reflexió sobre la feina. Tot sovint parla de la seva família per acabar parlant de la feina que fa o a l'inrevés.

Hi ha un aspecte que convé molt indicar en referència a l'estil d'aquests dietaris i que ja apuntava Antoni Lluç Ferrer en una ressenya publicada a *Els Marges* poc després de la publicació de *El Present vulnerable*, és l'absoluta absència d'humor, ni tan sols d'ironia, en cap d'aquests dietaris. Si realment existeix algun toc d'humor i ironia són més que escadussers i passen absolutament inadvertits:

...hom té la sensació d'assistir a un procés de recerca d'una identitat basada en l'esforç personal, la fe en la cultura —la cultura és una de les poques coses segures, això és una afirmació molt vaga i genèrica, però tant se val, (FORMOSA, 1979: 11)— i l'acceptació del *dolor* (terme que apareix diverses vegades) com a mitja de renaixement (LLUC 1979: 117).

Cal remarcar que aquest fet continua inalterable al segon lliurament del 2005. Sembla que les experiències viscudes per Formosa han contribuït a formar-li un caràcter reflexiu que l'obliga a refugiar-se en la cultura com a forma de viure. Podem dir que ha estat tocat de forma pregona per uns fets que n'han condicionat el seu tarannà.

7. Els temes tractats

Les temàtiques que apareixen en els dietaris són molt diverses: poesia, teatre, traducció, viatges, experiències vitals i personals, comentaris sobre cultura, sobre la seva obra, sobre la seva feina, etc. És podrien englobar, en tres grans blocs: l'home, l'intel·lectual i el creador. És una distribució que ja trobem a Esteve i a Broch (2007) però que resulta evident amb la lectura dels dietaris. Tanmateix moltes de les anotacions contenen apunts que difícilment podem classificar en un o altre bloc perquè contenen elements de tots tres. Aquest fet és força destacable perquè indica que la concepció que té l'autor de la vida és tridimensional; és adir, tot allò que viu, tot allò que sent o fa té relació en major o menor grau amb aquests tres aspectes que apuntava.

7.1 Reflexions sobre la vida

El primer bloc contindria anotacions que tindrien a veure essencialment amb la seva experiència personal. És la reflexió vital d'un home interessat per tot allò i tot aquell que l'envolta. Aquestes reflexions es converteixen en una mena d'autoanàlisi, de procés d'autoconeixement:

No m'agrado. Penso que no he fet el que hauria volgut fer en aquesta vida. Puc sentir-me irreflexivament superior a algú i després resulta que aquest "algú" fa alguna cosa que jo no seria mai capaç de fer.

La frustració de no haver escrit mai narrativa ni teatre. (FORMOSA, 2005 II: 94)

Fins i tot és una manera de superar els dubtes:

Com a traductor i poeta, el perill de l'estil "inoloro" se'm planteja quan rellegeixo i reviso el meu últim poemari, *Cap claredat no dorm*. Per això l'he donat a llegir al meu amic Joan Casas [...] (FORMOSA, 2005 II: 92)

Al costat d'aquestes meditacions gairebé existencials: "lluito per superar el desànim que em produeix repetir les mateixes accions cada matí després de despertar-me." (FORMOSA, 2005 II: 121); o d'autoanàlisi: "Passivitat, rutina Algú en pateix, i la culpa és meva. No em sé expressar més clarament" (2005 II: 90); que l'autor es planteja hi trobem d'altres molt més humanes i quotidianes que narren la relació amb les filles o amb les dones que l'envolten i amb qui conviu o simplement la seva experiència diària. És significatiu el canvi que es produeix en la relació que manté amb les filles del primer dietari als del 2005. A *El present vulnerable* se'ns mostra com un pare maldestre que poc a poc va trobant una via de relació efectiva i afectiva amb unes nenes que a partir del moment de la mort de la mare el tindran a ell com a únic referent immediat. És força emotiu veure com el poeta es meravella i s'emociona amb tot allò que fan les filles per nemi que sigui. Ho explica amb orgull i ho considera important per a ell des del mateix moment en què ho converteix en material literari d'un dietari que es caracteritza precisament pel seu to d'absoluta intimitat. Sembla que les filles actuïn com a taula de salvament en els moments difícils. Poc a poc Formosa aconsegueix portar les filles al seu terreny, el de la cultura, i als dietaris del 2005 la relació que hi estableix, a banda de l'emotiva, és una relació també intel·lectual. L'Ester es dedica al teatre i a la cançó; la Clarà tradueix de l'alemany.

Sovint hi col·laboren. És especialment emotiva l'entrada on Formosa explica el dia en què l'Ester passa les proves d'ingrés a L'Institut del Teatre i l'autor forma part del tribunal. Desconeix absolutament els dots interpretatius de la filla i queda astorat davant la seva actuació. En acabar, s'aixeca a fer-li un petó.

Els estats d'angoixa i de depressió apareixen de forma recurrent sobretot a *A contratemps*. La situació s'agreuja en el seu viatge a Alemanya. És una situació que el depassa. Les anotacions al dietari li serveixen gairebé com una mena de bàlsam pal·liatiu:

Abans, però, vull definir una mica més el meu estat actual: funciona com en onades, entre la màxima desesperació, amb una mena de tremolors i esgarriances de por, i moments gairebé de normalitat. No sé fins a quin punt hi juguen els esforços per sobreposar-se i uns defalliments que ja s'escapen del meu control. [...] Però tornem a l'experiència de què volia parlar. (FORMOSA, 2005 I: 71)

La son se'm nega. Ahir a la nit, la meva ansietat va arribar al màxim. Semblava una fera engabiada [...] Haig de procurar tranquil·litzar-me (FORMOSA, 2005 I: 80)

En aquest apartat podem incloure l'interès que mostra, en un moment determinat de la seva vida, per la psicoanàlisi; sobretot ho podem veure en el primer dietari. Formosa ens explica alguns somnis de marcat to surrealista: la major part de les primeres entrades de l'any 1976 tenen aquesta característica. Sembla que l'autor intenti trobar una explicació o una via de sortida al seu estat de desconcert motivat pel trauma de la pèrdua de la seva companya i de l'angoixa que li provoca la nova situació familiar amb la responsabilitat de fer-se càrrec, tot sol, de dues filles petites. En una de les entrades s'hi refereix explícitament:

“No he llegit encara *La interpretació dels somnis*, de Freud. La importància que, d'un any ençà, dono al somni em fa cada vegada més necessària la lectura d'aquest llibre”. (FORMOSA 1979: 103)

El fet que Formosa no hagi cultivat altres gèneres literaris s'explica en un dels apunts d'aquest primer dietari on intenta trobar motivacions personals a aquest fet:

“Per què sempre m'ha costat de penetrar tant dins aquests nous camps? [es refereix al cabaret i una narrativa de to surrealista]. Per què sóc un poeta? No ho sé. Potser és un problema de disponibilitat material; en definitiva: de temps.” (FORMOSA 1979: 74)

Formosa no s'atura aquí continua donant-hi voltes i es meravella de com el cervell pot continuar, mentre dorm, la seva activitat. Tot i que és conscient que el que somia és forassenyat i absolutament irreal, a banda de no tenir gaire a veure amb la seva experiència vital, no dubta del fet que el defineix com a home.

Tanmateix la psicoanàlisi que sembla que li havia interessat força a *El present vulnerable* deixa d'interessar-li en els dietaris del 2005. L'explicació a aquest fet ens la resol a l'entrevista que em va concedir. L'autor és plenament conscient que la seva obra memorialística té un component molt important d'autoanàlisi però dubta que això tingui gaire o res a veure amb la psicoanàlisi freudiana:

Aquest dietari té —entre totes les coses que hi ha a dintre— uns quants textos que són molt íntims. Parlo de diverses relacions que vaig tenir després de perdre la meua dona. Les mateixes narracions poden tenir relació amb aquest tipus d'experiència. Jo de fet de *La interpretació dels somnis* en vaig llegir el pròleg només: és un totxo. El meu interès era molt relatiu. Crec que era més aviat literari. Tanmateix en el diari hi ha una mena d'autoanàlisi que no sé si és freudiana, si és una psicoanàlisi o què és. Segurament no ho és. Va haver una època, molt després d'escriure aquest dietari, en què vaig fer unes sessions de psicoanàlisi. Poques. No em van ser útils perquè en tot moment sabia com la psicoanalista interpretaria el que jo deia. No m'equivocava mai, vull dir que.... (Entrevista inèdita: Annex 1)

Tanmateix els somnis reapareixen en els dietaris del 2005: “He somiat un gran amfiteatre a cel obert [...] he vist que hi havia el crític Joan Triadú” (FORMOSA, 2005 I: 157) o “ Un somni: Més d’una vegada he somiat que visc en un pis on hi ha una part habitada i una part, molt més gran, deshabitada. [...] (FORMOSA, 2005 II: 136). La inclusió d’aquesta mena d’entrades tenen, més aviat, un interès literari. L’autor no pretén autoanalitzar-se sinó que aquesta mena de textos tenen un valor cultural intrínsec que els permet formar part del dietari al marge de les possibles interpretacions del subconscient que se’n pugui fer.

En el segon dietari, *A contratemps*, fa referència al del 79 i al seu “jo” d’aleshores, amb el qual ja no s’identifica plenament. Han passat 20 anys i l’autor, per força, ha canviat com ho ha hagut de fer el seu “jo” literari o dietarístic:

[...] veig que aquest personatge sóc i alhora no sóc jo, perquè han passat vint anys. Allà hi ha la història d’una situació neuròtica i un entramat de relacions humanes important, encara que també hi ha un farciment que contrasta amb la línia evolutiva del “personatge”; es podia haver resolt en un text narratiu que tingués la meitat de les pàgines que té. (FORMOSA, 2005 I: 103)

Veiem doncs que el Feliu Formosa del 1995-2001 és la mateixa persona que el Formosa del 1973-1978 però amb molts anys d’experiència a les espatlles. És un home més serè que reflexiona bàsicament sobre el seu o els seus oficis. Això no vol dir que obviï tot allò aparentment intranscendent que té a veure amb la vida quotidiana però és que Formosa ho passa tot pel sedàs de la cultura. Podem dir que la seva visió del

món que l'envolta és la visió de l'intel·lectual que tot s'ho explica o tot ho racionalitza a partir de lectures o com a consumidor de cultura en general. Podríem dir que els diaris del 2005 són el que hauria d'haver estat el dietari del 1979 si no hagués estat per la desaparició de la seva dona. Tanmateix aquesta experiència contribueix a la seva maduració en tant que home però encara més com a escriptor. Aquesta circumstància es tradueix literàriament en dues obres cabdals de formosa, el llibre de poemes *Cançoner* i el dietari *El present vulnerable*.

7.2 El pes de la cultura

El segon bloc és el de l'intel·lectual. La intenció primera dels dietaris era la de dur un registre dels pensaments que li provocaven les lectures que anava fent:

He recordat allò que em sembla que Brecht va dir sobre Mann. Més o menys anava així: “com és possible escriure una obra tan vasta [*Doktor Faustus*] amb tan poc talent?” Això, evidentment, és un estirabot i ve motivat per alguns aspectes de la personalitat de Mann, suposo. (FORMOSA, 2005 II: 17)

Poc a poc anirà incloent-hi reflexions sobre altres disciplines artístiques: cinema, art, música, dansa, etc:

Derain: pintura que culmina en paisatge urbà. Per això potser he comprat un paisatge suburbial en una exposició de pintura de Neus Martín Royo. [...] La bona pintura és una cosa que estimula en múltiples aspectes. Accentua d'una manera intensa l'afany de crear i et modifica favorablement la visió de la realitat circumdant [...].(FORMOSA, 2005 I: 102)

Bach eleva, Mozart emociona, Beethoven apassiona, Schubert transporta, Debussy hipnotitza. I pràcticament em quedo amb aquests cinc [...]. (FORMOSA, 2005 II: 87)

El cinema ocupa un lloc destacat en els seus dietaris. Sol comentar les pel·lícules que ha anat a veure al cinema durant la redacció dels dietaris. Són petits apunts molt lúcids sobre films d'autor que li interessin. Trobem pel·lícules de directors tan diversos com Fellini, Visconti, Risi, Borowczyk, Losey, Garci, Abel Ferrara, Manoel de Oliveira, David Lynch o del terrassenc Antoni Padrós:

[...] recordo que a *El present vulnerable* parlo de pel·lícules que després no tenen un interès especial. Em sembla que a *A contratemps* parlo de tres pel·lícules: una del David Lynch, una de l'Abel Ferrara i una del Manoel de Oliveira. Comento que són pel·lícules de les quals el públic marxava de les projeccions. La gent culta no admet que les

pel·lícules siguin irreal, cosa que accepta perfectament en la literatura i això em sobta. Són tres pel·lícules molt d'art i assaig que en deien abans. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Els comentaris sovint barregen diferents disciplines artístiques. Formosa sol relacionar tot allò que veu, llegeix o en parla amb altres elements que li vénen suggerits procedents del seu bagatge intel·lectual:

Vaig llegint el magnífic estudi de Jaume Radigales sobre *La mort a Venècia* de Lucchino Visconti, fet amb un coneixement molt profund del film i del relat de Thomas Mann en què es basa [...]. De sobte, per un curiós atzar, sona la música del motiu que serveix de fons a molts moments del film de Visconti: l'adagietto de la Cinquena de Malher. L'escolto mentre Radigales me'n parla i el situa dins els moments més emotius i significatius del film. (FORMOSA, 2005 II: 113)

De fet això li ve donat per aquesta seva activitat pluridisciplinar que li permet sentir interès per un conjunt considerable d'elements de la cultura i, per tant, sentir la necessitat d'establir relacions que li permeten situar els seus comentaris en un context que li és propi.

Cal destacar també la reflexió que fa en i dels seus viatges, normalment són viatges carregats de literatura. Per exemple, quan viatja a Torí comenta, al costat de la seva experiència personal a la ciutat, aspectes de dos escriptors lligats a la capital del Piemont: Pavese i Calvino; o, en un altre pla intel·lectual, també fa esment a Antonio Gramsci, un referent important per a la generació de Formosa. Quan visita Trieste, és inevitable parlar de Claudio Magris, de la llibreria d'Umberto Saba i del cafè San Marco.

Els viatges a Alemanya li serveixen per a desplegar tota la seva germanofília intel·lectual. Els recorreguts que fa van molt lligats a la vida dels autors que treballa —Schiller, Hölderling, etc. — tant en les seves traduccions, en la seva activitat teatral o en totes dues coses alhora.

Les descripcions que fa dels llocs que visita i del seu estat d'ànim són minucioses. En el seu viatge de retorn a Heidelberg (on va fer de lector a finals dels 50), a banda dels detalls que explica de la ciutat, ens narra minuciosament el seu estat d'angoixa, provocat pel mal funcionament de la seva tarja de crèdit, fet que aconseguirà fer-lo tornar a Barcelona abans d'hora amb el desencís corresponent i amb una sensació absoluta de fracàs que deixarà rastre en anotacions posteriors. Temps més tard i amb la distància, recordarà els aspectes positius d'aquell viatge fallit en el qual havia dipositat un munt d'esperances:

A *A contratemps* explico el viatge a Heidelberg, que és un viatge fallit per un episodi d'angoixa, i un viatge pel Neckar. Son viatges literaris. [...] al viatge pel Neckar faig la ruta dels poetes romàntics. Des de Manheim seguint la corba que fa el Neckar a l'Afedan Nerckar, que és on va néixer Helderling; Marbach, on va néixer Schiller, [...] són viatges literaris que faig tot sol, el del Neckar però el vaig fer amb l'Anna, la meua dona. A Trieste parlo de Magris, del cafè Sant Marco i de la llibreria de l'Umberto Sada. Torí és una ciutat que m'agrada molt. Parlo de Calvino i Pavese, que hi van viure. També de Gramsci... (Entrevista inèdita: Annex 1)

És curiós que tot i els seus lligams amb la cultura alemanya, quan visita el país no s'acaba de trobar a gust. En una de les entrades de *A contratemps* podem llegir:

El contrast entre els alemanys i els italians és enorme. No sé com expressar-ho. Hauria de recórrer a generalitats que no vénen al cas. Només puc dir que aquí [a Itàlia] em sento com a casa. M'embadaleixo davant d'un gest, un crit, un somriure, una cara de noia,. És que potser els alemanys són excessivament educats perquè desconfien de l'altre o el temen?" (FORMOSA, 2005a: 144)

Cal destacar que en tots els seus viatges visita llibreries i compra llibres. Molts dels quals són llibres destinats a completar la seva tasca professional. Per exemple, en els seus viatges a Alemanya, adquireix obres per a preparar classes, conferències o pròlegs. També li serveixen per a contextualitzar les seves traduccions. El cert és que Formosa és un lector força eclèctic. En una de les últimes entrades de *A contratemps* inclou un llistat de tots els llibres que ha llegit durant l'any 1997. De fet és una pràctica que encara manté:

Ara això continua igual. Ara tot el que llegeixo m'ho apunto des de l'estiu del 2008. Des d'aleshores he llegit 260 llibres. Tots molt diversos. Inclou novel·la negra, policíaca i en general molt de narrativa. També llegeixo molta poesia però això no hi ha manera d'apuntar-ho perquè llegeixes una part d'una obra i no poemaris sencers. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Al costat d'aquests viatges més llargs trobem el que ell anomena: escapades. Són sortides d'un dia o d'unes hores. Algunes per qüestions professionals, altres per retornar a espais que han tingut alguna significació en la seva vida; de vegades, agafa un autobús a l'atzar i baixar allà on li ve de gust:

Diumenge a la tarda. Autobús agafat a l'atzar. Cap a Sabadell, la meua ciutat natal. Podria dir, com el protagonista de *Rèquiem* [d'Antonio Tabucchi] al començament de l'obra: "Què hi faig jo aquí, aquest diumenge de juliol?" A ells l'esperen una sèrie de personatges fantasmals i reals, que es van succeint en el seu somni, fins que es troba amb Fernando Pessoa. I a mí? (FORMOSA, 2005 II: 39)

Sol també visitar barris perifèrics de Barcelona. De totes aquestes escapades, és capaç de treure'n profit vital i intel·lectual:

Dissabte, passejant per Nou Barris. A la cantonada del carrer Borràs amb Enric

Casanovas, hi ha una taverna [...]

Aquests passejos de les tardes festives són imprescindibles, sobretot els dissabtes, quan tot és obert i el suburbi s'ofereix en tota la seva vitalitat. (FORMOSA, 2005 II: 49)

Els dietaris de Formosa ens ofereixen una dimensió tridimensional del viatge. Xulio Ricardo Trigo hi aprecia una doble vessant: "...el viatge entès com a mobilitat física o curiositat intel·lectual, és una de les fonts que més ens aproximem al concepte de creació" (FORMOSA 2005 I: 11). Podem afegir, encara que sigui evident, que els dietaris de Formosa, en conjunt, ens parlen del viatge vital d'un intel·lectual. *El present vulnerable* significa el trencament amb la política i l'aposta definitiva per la poesia. El teatre i la traducció, en principi disciplines alimentàries, s'aniran convertint —i això ho podem apreciar perfectament als dietaris— en parts integrants de l'obra de l'autor que es manifesta —ho hem anat apuntant al llarg del treball— en un conjunt d'elements dispersos, que en realitat no ho són tant, perquè giren, sense grinyolar gens, sobre un mateix eix.

A propòsit dels llibres, dels dietaris de Formosa podem acabar extraient una mena de cànon de l'autor. És cert que el nombre de llibres i d'autors citats és immens i, per tant, podem parlar d'un lector empedreït de tarannà eclèctic, però les seves preferències i els seus gustos literaris queden ben palesos en les pàgines dels seus dietaris. La literatura alemanya ocupa molts paràgrafs. La preferència per Kafka és evident. És l'autor que més li interessa i hi apareix sovint als dietaris. Ja n'he comentat la influència. Brecht ocupa moltes pàgines però és més aviat per qüestions professionals. Tot i considerar-lo un autor important, li provoca certes reserves; no el posa per davant de Shakespeare o Txèkhov, que són autors que l'emocionen més. (MUÑOZ, 2011:25).

Els poetes catalans que més li interessin són possiblement Vinyoli —amb tota seguretat, el poeta català més citat als seus dietaris— i Bartra. Són poetes sobre els quals Formosa reflexiona. De fet són dos poetes que tenen molt a veure amb la seva vocació poètica:

Pel que fa a Bartra, ell va llegir la primera part del dietari i em va esperar a continuar de la mateixa manera que m'havia esperat a escriure poesia. Érem veïns [...]. Teníem una gran amistat i m'era un gran estímul. També hi ha la relació amb Vinyoli: el cito bastant a *A contratemps*. Aquesta és un altre tipus de relació, força més intel·lectual. Parlà-

vem molt de poesia. Ens veiem molt sovint. Jo traduïa per Labor i ell n'era el director literari, però llavors encara no érem amics. Després ens vam trobar a Begur i llavors és quan es va iniciar l'amistat. L'amistat amb el Bartra era més de tipus personal. La seva poesia és molt especial, no se sembla de res al que jo faig. En canvi amb el Vinyoli hi havia més afinitat literària. Amb en Bartra l'afinitat era més personal. El Bartra feia lectures del que escrivia i molta gent de Terrassa l'anàvem a escoltar. Llegíem la seva obra però amb més distància; no amb tanta implicació com amb la del Vinyoli. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Seria impossible enumerar tots els noms d'autors —narradors, poetes, assagistes, dramaturgs, etc.— que apareixen en aquets dietaris. Són molts i els comentaris de Formosa són sempre encertats i interessants. Això pot plantejar la necessitat d'una edició completa amb índex d'autors i obres citades perquè constituïria un gran ajut per als lectors a l'hora de buscar citacions concretes.

7.3 Meditar sobre la pròpia creació

I, finalment, el bloc del creador. Els dietaris serveixen també a Formosa per reflexionar sobre la seva tasca multidireccional. Trobem apunts sobre les seves traducció:

La traducció de les *Elegies* Rilke reproduïx tota una sèrie de processos de creació poètica. Cercar el ritme i el concepte exactes sobre el peu forçat que representa el text de Rilke. [...] El llenguatge (com en el cas de la creació) ve donat per la insistència en el treball i es va fent gradualment conscient. Això farà, que amb el temps, la primera traducció sigui més ràpida. Ara em passo ben bé dues hores per traduir cinc o vull versos. (FORMOSA, 1979: 8-9)
Kleist és, juntament amb Musil, l'autor més difícil que he traduït. (FORMOSA, 2005: 81)

O bé sobre poesia, pròpia i aliena:

Sovint s'ha repetit que, fins i tot en articles d'enciclopèdies que el meu *Cançoner* és rebel·la contra l'absurd e la mort". I el cert és que la mort no és absurda, perquè si ho fos, també ho seria la vida. (FORMOSA, 2005: 48)

En el *Cançoner* hi ha dues idees motrius: el caràcter intransferible del meu sentiment de pèrdua i la negació d'aquesta pèrdua. La paraula mort no hi apareix mai (FORMOSA, 2005: 49)

Quin extraordinari poeta és Joan Vinyoli! Va passar de ser pràcticament ignorat a tenir un cert reconeixement. Però no gaudeix encara del prestigi [...] d'un Foix, un Carner, un Riba o un Espriu, ni té tampoc l'aurèola de Gabriel Ferrerter. [...] jo el sento molt pròxim. De la mateixa manera que em sento més a prop de Hölderlin que de Schiller i Goethe. (FORMOSA, 2005 I: 146)

En la introducció a la seva poesia completa *Darrera el vidre*, Enric Sòria (FORMOSA 2004:17-19) destaca dos fets importants sobre la poesia de Formosa que podem extreure dels seus dietaris. En primer lloc, que el cànon poètic català de Formosa més aviat tendeix a defugir modes i a inclinar-se per autors que en el seu moment van ser considerats com a menors: és el cas paradigmàtic de Vinyoli; cosa que, evidentment, condiona la seva poesia i la situa també al marge. I, segonament, que l'autor utilitza els dietaris com a lloc d'anàlisi o reflexió de la pròpia obra poètica. Ho veiem especialment a *El present vulnerable* on, per exemple, i de forma més que enraonada, estableix un trencament important en la seva obra a partir de l'aparició de *Cançoner* per raons que ja he comentat.

Un altre dels aspectes sobre el qual Formosa reflexiona de forma reiterada és sobre la seva tasca docent:

Estic molt bé amb els alumnes. El contacte és enormement creatiu i la convivència amb gent jove, gairebé imprescindible. (FORMOSA 2005 I: 173)

Un alumne ha preguntat si la traducció teatral havia de sacrificar la fidelitat a la irrealitat. En aquesta mena de qüestions sempre arribo a la mateixa conclusió òbvia que “una traducció és una traducció” [...] una vegada establertes les característiques de l'original, [...] cal buscar les equivalències en la llengua d'arribada. (FORMOSA 2005 I: 178)

També, sobre la seva activitat com a home de teatre: “M’han donat el paper de Tusenbach de *Les tres germanes* de Txèkhov, per a la televisió.” (FORMOSA 1979: 84). Aquesta afirmació li serveix per fer una reflexió sobre el teatre del dramaturg rus i sobre el seu paper a l'obra. I conclou: “Què gran és Txèkhov! (1979: 178). En una entrada del dietari del 2005 diu: “Concert de Vivaldi mentre estudio el meu paper de l'espectacle *Hola Brecht!* Que serà estrenat l'11 de desembre al teatre Artembrut”. O, més endavant: “Ahir després de tres o quatre mesos, i només amb un assaig, hem fet un “bolo” de *Bestiari* de Pere Quart [...] hi vaig patir però me'n vaig anar sortint” (2005 I: 170). En aquesta mateixa entrada Formosa confessa els seus neguits i les seves pors quan s'ha d'enfrontar a una actuació en públic. Tot i la gratificació que en sent, el desgast és tan gran que arriba a afectar-li la salut. El problema, assenyala, és que la feina d'actor requereix molta dedicació i això “exigeix buidar-se moltíssim, es produeix una tensió nascuda d'una excessiva dispersió professional, que, d'altra banda, sempre m'ha acompanyat i que jo he escollit” (2005 I: 170). En aquest punt reconeix explícitament un dels elements que s'apunten com a motor dels seus dietaris, que són precisament la manera que té l'autor de combatre i explicar aquesta dispersió. És

aquesta multidisciplinarietat sumada a la infinita quantitat d'interessos culturals ens desvetllen un home complex que apunta en totes direccions sense acabar de decidir-se per cap en concret. Aquesta ha estat sempre una preocupació de l'autor. Per tant, necessitava organitzar personalment aquesta mena de caos i al mateix temps explicar-lo als seus lectors: “El dietari ve condicionat per tot aquest conjunt d'activitats que et dispersa. Amb el dietari ho pots registrar tot i posar-hi ordre” (Entrevista inèdita: Annex 1).

El teatre és un tema que apareix sovint perquè ha format part de la seva vida. És més tractat als dietaris del 2005 perquè, com ja he apuntat, són diaris més de treball i les reflexions que fa sobre el teatre sempre tenen a veure amb la feina que està fent en cada moment —ja sigui de traducció, de dramaturgia, com a docent o com a actor— o fins i tot d'altres que li poden venir suggerides de biaix a propòsit d'algun altre comentari o fins i tot d'alguna lectura:

El teatre va tenir un paper molt important per a mi entre 64 i el 75. després el meu interès baixa tot i que m'he dedicat com a docent fent classes teòriques i tallers. Era el meu mitjà de vida i no m'ho passava gens malament. No era una cosa de pura supervivència. (Entrevista inèdita: Annex 1)

L'autor fa comentaris sobre el teatre que es representa a Catalunya contemporàniament a la redacció dels dietaris. Moltes vegades tenen a veure amb la traducció, o l'autor, d'altres, amb representacions; sigui perquè ell hi intervé com a actor o perquè forma part dels integrants del muntatge en un o altre vessant. Hi ha moltíssimes entrades que parlen en major o menor grau sobre teatre. Seria potser matèria d'un estudi més aprofundit i especialitzat referir-s'hi a la menuda. Només a tall d'exemple podem comentar que, per exemple, a *El somriure de l'atzar* hi ha un parell d'entrades extenses dedicades a la *Lulu* de Frank Wedekind que Mario Gas va muntar per al TNC. En aquest cas Formosa n'era el traductor; a banda d'assessor de dramaturgia alemanya per al Nacional. L'autor es mostra decebut d'un muntatge en el qual havia dipositat moltes expectatives. La crítica coincideix força a no valorar de forma gaire positiva el muntatge malgrat que Joan Anton Benach de *La Vanguardia* li'n lloa la traducció. És l'únic consol que es pot permetre. En els diaris del 2005 es repeteix molt aquest tipus d'entrades on comenta les seves impressions sobre els muntatges en els quals participa. És un bon lloc per reflexionar-hi i per plantejar-se dubtes que

sempre deixa en l'aire, sense acabar de resoldre.

Un dels aspectes que més l'interessa, o sovint més el preocupa del món del teatre, és la interpretació dels actors —cal recordar que Formosa, tot i que de forma cada vegada més escadussera, ha participat en un bon grapat de muntatges teatrals fent d'actor. En parla molt, sobretot d'actrius. En lloa o posa en dubte les seves interpretacions i sobretot reflexiona sobre el model interpretatiu dels actors del nostre país. Li molesta la cantarella que va imposar Enric Borràs tot imitant els actors de Madrid i el fet que s'abandonés un tipus d'interpretació molt més naturalista que és el que feia servir Margarida Xirgu. (FORMOSA, 2005 I: 177)

No hem d'oblidar la faceta del poeta com a formador d'actors a l'Institut del teatre. No falten entrades on comenta la feina que fan els seus ex-alumnes i el contacte que hi continua mantenint:

[...] he tingut molt bona relació amb els meus alumnes, relació que després es manté durant anys. Ara hi ha cinc alumnes meus que surten als programes d'humor de TV3, al *Polònia* i al *Cracòvia*. (Entrevista inèdita: Annex 1)

Igualment parla dels actors polonesos com a paradigma de l'actor contingut que prepara el seu paper a consciència i que ofereix unes interpretacions absolutament realistes i creïbles. Ho fa a propòsit de la pel·lícula *La tierra de la gran promesa* d'Andrej Vajda que Formosa va a veure al cinema Verdi a Barcelona (FORMOSA, 2005 I: 165).

[...] sobretot m'interessa la tècnica dels actors polonesos que és molt natural i contrasta amb les tècniques que veiem aquí que sovint no ho són gaire. (Entrevista inèdita: Annex 1)

També li interessen, per motius diversos, actors estrangers com Marcello Mastroianni Vittorio Gassman, John Gielgud o Lawrence Olivier. Fa referència a autobiografies o a altre tipus d'obres escrites per actors que li interessen perquè parlen de la seva relació amb l'ofici i sobretot de la tècnica que han anat desenvolupant al llarg dels anys. Lamenta que tot sovint aquests actors no acabin d'explicar exactament en què consisteix.

8. Conclusions

En iniciar el treball establia els objectius essencials de partida. Bàsicament es tractava, en primer lloc, de fer una lectura crítica d'aquests dietaris i, en segon lloc, d'intentar situar-los dins el conjunt de la literatura catalana però sobretot de donar-li el lloc que li correspon dintre de l'obra de Feliu Formosa. Una de les dificultats amb què es pot topar a l'hora d'abordar una obra d'aquestes característiques és la impossibilitat d'abastar tota la informació que conté. No són uns dietaris excessivament extensos —unes 250 pàgines cadascun si considerem els dels 2005 com a una única obra que és tal i com la va concebre l'autor— però sí que són densos. No ho dic en cap sentit pejoratiu; més aviat al contrari. Aquets dietaris contenen una quantitat ingent d'informació útil. Això vol dir que difícilment podem bandejar-ne res. Com aquesta circumstància m'hauria obligat a elaborar un treball excessivament llarg he optat per tractar aquells aspectes als quals Formosa recorre amb més insistència perquè li interessien especialment o perquè formen part de la seva existència: tots ells tenen a veure amb el món de la cultura. Tanmateix cal destacar que per molt nímies que puguin semblar les anotacions de qualsevol de les entrades dels dietaris totes tenen el seu interès: la insignificança és aparent i no cal gratar gaire la seva superfície per veure que la idea que volen transmetre no és gens menor i que no ha estat escrita inconscientment sinó que al darrera hi ha una reflexió pacient. No hem d'oblidar que aquests diaris són escrits per un poeta. En aquest sentir és força il·lustrativa una entrada que trobem a *A contratemps* on el poeta reflexiona precisament sobre aquest fet a propòsit d'altres dietaris:

Crec que Kafka (o potser Pavese), en els seus *Diaris* en no recordo quina data, es limita a escriure: “Avui, res”. Això per a mi és molt significatiu. Kafka no passa per alt el dia en qüestió, sinó que en una frase defineix un estat d'ànim. (FORMOSA 2005 I: 122)

No trobem cap entrada com aquesta en els seus dietaris però és la manera que té Formosa d'indicar-nos que tot el que escriu té significat més enllà de la mera aparença. I que fins i tot el que no expressa de forma evident té la seva importància.

He situat l'obra de Formosa en el context de la nostra literatura memorialística que podem qualificar de força abundant i diversa sobretot a partir del final de la Guer-

ra Civil. Els dietaris de Formosa hi ocupen un lloc important per dos motius que crec que són essencials. En primer lloc per la seva singularitat i pel seu valor literari, que són del tot innegables i, segonament, perquè no els podem considerar de forma aïllada sinó que cal contemplar-los com a part d'un conjunt, en aparença heterogeni, que inclou la resta de la seva obra: poètica, dramàtica i de traducció.

Els seus referents són nombrosos; l'autor es veu influït tant per autors forans com autòctons: ho he comentat a l'apartat d'influències. En aquest sentit cal destacar que Formosa és un lector habitual de literatura del *jo* i això fa que els seus dietaris es puguin emmarcar en un context literari plenament identificable. Hem parlat d'aquestes influències, que són essencials a l'hora de marcar-li un camí i sobretot un estil concret i definit. I, a més, podem considerar-les com a desencadenant de la seva materialització. Els diaris de Kafka són, en aquest sentit, força paradigmàtics. A més a més, no cal pouar gaire per destriar aquestes influències, ja que són, sovint, l'objecte mateix de reflexió d'aquests dietaris.

He tractat a la menuda les temàtiques més recurrents a l'apartat setè. He intentat triar fragments dels dietaris que poguessin ser significatius a l'hora d'il·lustrar els temes que anava analitzant. Ben segur podria haver-ne triat d'altres igualment il·lustratius —ja he comentat el fet de la densitat dels dietaris sumada a la dificultat de prescindir de res— però crec que els que apporto compleixen bé el seu objectiu i he intentat que fossin diferents als que s'han utilitzat en altres estudis.

Un aspecte cabdal d'aquest treball ha estat el fet de destacar que aquests dietaris no es poden considerar com una part subsidiària de l'obra de Formosa sinó que formen part d'un tot. En primer lloc, queden lligats a la seva obra poètica a través d'unes temàtiques que els són comunes i, en segon lloc, són el material de reflexió de tota la resta d'activitats de l'autor. No hem d'entendre els dietaris com una mena de llibreta de notes sinó com a part tant del procés creatiu com de l'obra d'un escriptor polièdric. En aquests dietaris hi trobem reflexions sobre la seva obra poètica, les seves traduccions, la seva activitat teatral o decent. Cada apunt orientat a pensar la seva feina li serveix tant per a superar dificultats com per a deixar-ne constància.

A banda dels aspectes més culturals o de reflexió intel·lectual de l'obra no hem d'oblidar el component íntim i quotidià que els dietaris contenen i que facilita, en molts casos, la identificació, gairebé absoluta, del lector amb l'autor.

Finalment cal remarcar —ho ha dit el mateix Formosa— que els dietaris són un intent d'atrapar les hores, d'aturar el temps, un temps que fuig sense aturador i que d'alguna manera es pot alentir des de la reflexió. El fet de deixar-ne constància permet recuperar tot allò que s'enduu.

Bibliografia

- BALAGUER, ENRIC (1997) “Diaris i dietaris. Una ullada a la producció més recent”, *L'Aiguadolç*. Dénia, núm. 23, p. 39-64.
- BOU, ENRIC (1993) *Papers privats: assaig sobre les formes literàries autobiogràfiques*, Barcelona, Ed. 62.
- BROCH, ÀLEX (2007) “Lectura dels dietaris de Feliu Formosa”, dins *Diaris i dietaris* a cura de J. Borja i altres, Alacant-València, Ed. Denes.
- ESTEVE, ANNA (2007) “Panoràmica de la dietarística catalana de l'últim terç del segle XX”, dins *Diaris i dietaris* a cura de J. Borja i altres, Alacant- València, Ed. Denes.
- ESTEVE, ANNA (2009a) “El diari: espill de solituds (F. Formosa, A. Nin, F. Kafka i C. Pavese)”, dins *Actes del catorzè col·loqui internacional de Llengua i Literatura catalanes* (Budapest 2006), vol 1, Barcelona, PAM.
- ESTEVE, ANNA (2009b) “L'univers germànic en el dietarisme català de finals de segle XX: un camí poc transitat”, dins *IX Congresso internazionale dell'Associazione italiana di studi catalani* (Venècia, 2008).
- ESTEVE, ANNA (2010) *El dietarisme català entre dos segles (1970-2000)*, Barcelona- Alacant, IIFV-PAM-IEC.
- FARRÉS, RAMON (2007) Ressenya a *A contratemps Diaris i El somriure de l'atzar*, *Quaderns*, 14, p. 227.
- FORMOSA, FELIU (1979) *El Present vulnerable: diaris (1973-1978)*, Barcelona, Laia, Les eines 52.

- FORMOSA, FELIU (1997) *El Present vulnerable: diaris (1973-1978)*, Barcelona, La Magrana.
- FORMOSA, FELIU (2004) *Darrere el vidre : poesia 1972-2002*, Empúries.
- FORMOSA, FELIU (2005 I) *A contratemps Diaris*, Catarroja, Perifèric Edicions (Es-criptures).
- FORMOSA, FELIU (2005 II) *El somriure de l'atzar*, Catarroja, Perifèric Edicions (Es-criptures).
- LLUC, ANTONI (1979) Ressenya a *El present vulnerable, Els Marges*, 17, p. 117.
- MARTÍ, ANTONI (2009) *Feliu Formosa, Retrats 17*, Barcelona, AELC.
- MUÑOZ, JOSEP M. (2011) “Feliu Formosa. El passat vulnerable”, *L’avenç*, num. 374, pp. 16-25.
- SOLDEVILA, LLORENÇ (2004) “Inventari de memorialística catalana contemporània” dins *Llengua i literatura*, num. 15, pp. 428-462.

Annex 1

Entrevista a l'autor

Entrevista celebrada el dia 18 de gener de 2012 a les cinc de la tarda a l'estudi de l'escriptor al barri de Sant Andreu de Barcelona.

Quin és el desencadenant de la redacció del primer diari? Fou una cosa premeditada (obeïa a una necessitat) o sorgí de forma espontània?

Estava de vacances a Aiguafreda, vam anar amb la família i al mateix temps estava traduint una elegia de Rilke —em sembla que ho explico al dietari (FORMOSA, 1979: 9)— i llavors se'm va acudir començar un diari molt literari, molt de tema cultural que després es va convertir en un diari molt més íntim. *El present vulnerable* té una primera part que és una part on no hi ha massa conflictes personals, hi ha més temàtica literària. Després hi ha la mort de la meva primera dona, la Maria Plans, i després el diari es converteix en una altra cosa. Però l'origen és una necessitat de plasmar en uns escrits en prosa el que jo pensava sobre la traducció, sobre les lectures i tota la feina que anava fent.

Quin grau de culpabilitat poden tenir els diaris d'altres autors. Als teus diaris en cites explícitament alguns: Anaïs Nin, Kafka, Pavese, Brech?

Justament quan *El Present vulnerable* comença a agafar aquest to més íntim és quan jo estava traduint els diaris del Kafka. Això va ser l'any 74-75. En el cas de Kafka i també de Pavese sí que crec que hi ha una certa influència. Els diaris de Kafka són uns diaris molt especials perquè són uns diaris on hi ha molts esbossos de narracions que després l'autor va transformar, o no. Després hi trobem moltes experiències de relació humana amb amics i familiars. Jo volia fer una cosa semblant. El fet que coincidís la traducció del diari de Kafka amb la redacció del meu primer dietari, evidentment, té una certa importància perquè la feina és paral·lela i la influència obligada. En el cas de Pavese potser no tant perquè és un diari molt esquerp, molt pessimista i de vegades difícil de llegir. No sempre entens què vol dir tot i que l'he llegit i el cito.

També van ser importants, i convé de citar-los, els diaris d'Anaïs Nin. Són diaris molt característics; són un model de diari. Les trenta-cinc mil pàgines que va escriure són dipositades en un banc de Brooklin i mai s'han publicat senceres. A banda de la seva obra més de creació, que potser és menys important, els diaris va ser fonamentals per a ella. Són diaris molt densos i minuciosos. Es fixa molt en els detalls de la quotidianitat. Per exemple amb la seva relació amb el Dr. Rank, que era un psiquiatre. Ella va ajudar-lo rebent pacients també. També la seva relació amb el Henry Miller, de la qual en parla molt sovint. Ara justament, no fa gaire vaig llegir el segon volum d'aquests diaris —tinc dos volums aquí, n'hi ha més— on parla de tots aquests temes. És un diari tan minuciós que fins i tot de vegades es pot fer pesat perquè és molt detallista.

Per què els teus dietaris acaben publicat-se? És una decisió teva? Te'ls van demanar? He llegit que Bartra va tenir alguna cosa a veure.

El primer dietari, l'ofereixo a l'editorial Laia, que ja no existeix, i me l'editen. Era l'editorial del Comin i del Riera. Amb el Comin no hi vaig tenir relació, vaig tenir relació amb l'Ignasi Riera —el Nani—.

Quan comences una cosa d'aquest tipus els teus sentiments són ambigus. No saps si es tracta d'una obra publicable o simplement d'uns escrits que t'ajuden a reviure o a revisar el passat. Finalment veus que els diaris s'acaben publicant i que a la gent li poden interessar.

El present vulnerable és un diari escrit molt a raig. Escrivia a tot arreu, en un taxi, al metro, als despatxos de l'Institut, sempre escrivia. En aquest dietari és molt important l'experiència de la pèrdua d'una persona estimada; també l'experiència posterior a la Revolta del 68 a partir de la qual es comencen a viure les relacions humanes d'una manera diferent. Aleshores vaig veure que tot allò que havia escrit era publicable i ho vaig comentar a l'Ignasi Riera. Finalment l'obra va guanyar un premi: el Serra d'Or.

Pel que fa a Bartra, ell va llegir la primera part del dietari i em va esperonar a continuar de la mateixa manera que m'havia esperonat a escriure poesia. Érem veïns amb l'Agustí Bartra i l'Anna Murià. Teníem una gran amistat i m'era un gran estímul. També hi ha la relació amb el Vinyoli: el cito bastant a *A contratemps*. Aquesta és un altre tipus de relació, força més intel·lectual. Parlàvem molt de poesia. Ens veiem molt sovint amb Vinyoli. Jo traduïa per Labor i ell n'era el director literari, però llavors encara no érem amics. Després ens vam trobar a Begur i llavors és quan es va iniciar l'amistat. L'amistat amb el Bartra era més de tipus personal. La seva poesia és molt especial, no se sembla de res al que jo faig. En canvi amb el Vinyoli hi havia més afinitat literària. Amb en Bartra l'afinitat era més personal. El Bartra feia lectures del que escrivia i molta gent de Terrassa l'anàvem a escoltar. Llegíem la seva obra però amb més distància; no amb tanta implicació com amb la del Vinyoli.

A qui creus (creies) o a qui creia l'editor que podien interessar?

Sobretot a gent del món de la cultura. Encara que, de fet, després de publicar *El present vulnerable*, vaig rebre com una trentena de cartes de gent que es va sentir colpida, que es va emocionar, commoure; s'hi va sentir identificada amb el diari. Aquests receptors, eren gent que vitalment havien passat per experiències probablement semblants i en el cas d'aquest dietari és important aquesta afinitat amb unes persones d'una època molt conflictiva: culturalment i vitalment molt conflictiva. És el final del franquisme, la crisi del socialisme real, del comunisme, que ja s'havia iniciat dintre del PCE i del PSUC, amb l'expulsió del Claudín, el Semprún i el Vicens. Després hi ha el maig del 68 i tota una sèrie de fets que són els que motiven o sostenen *El present vulnerable*. És un dietari molt diferent dels altres dos, que de fet havien de ser un. Per raons editorials es va publicar en dos volums, encara que tots dos junts no són més extensos que el primer.

En aquest diari hi trobem present la psicoanàlisi i Freud. Hi apareixen somnis. En algun moment dius: haig de llegir *La interpretació dels somnis* i, més tard, en fas

algun comentari mentre la llegeixes.

Aquest dietari té —entre totes les coses que hi ha a dintre— uns quants textos que són molt íntims. Parlo de diverses relacions que vaig tenir després de perdre la meva dona. Les mateixes narracions poden tenir relació amb aquest tipus d'experiència. Jo de fet de *La interpretació dels somnis* en vaig llegir el pròleg només: és un totxo. El meu interès era molt relatiu. Crec que era més aviat literari. Tanmateix en el diari hi ha una mena d'autoanàlisi que no sé si és freudiana, si és una psicoanàlisi o què és. Segurament no ho és. Va haver una època, molt després d'escriure aquest dietari, en què vaig fer unes sessions de psicoanàlisi. Poques. No em van ser útils perquè en tot moment sabia com la psicoanalista interpretaria el que jo deia. No m'equivocava mai, vull dir que....

38

Quina sensació et va causar el fet que el teu primer diari guanyés un premi com el Serra d'Or al millor llibre de memòries l'any 80?

Sempre que guanyo un premi em satisfà. Tanmateix no tinc ni idea de amb qui competia perquè suposo que competia amb d'altres, encara que en aquell moment no crec que hi hagués molts llibres de memòries, diaris o literatura del jo. El premi Serra d'Or l'he guanyat tres vegades. Una vegada per un muntatge teatral, i una altra vegada per un llibre de poemes, *Al llarg de tota una impaciència*. Aquests premis que donen sense que t'hi hagis presentat són premis que satisfan molt.

El material editat és tot el que hi havia escrit o es va bandejar alguna part que no es va considerar oportú de publicar?

En el cas del primer, es va publicar tot el que jo havia escrit. No es va treure res. En el cas dels altres dos, sí. Vaig fer certa selecció de textos. No en vaig treure gaires, però.

Quines obres de memorialística catalana coneixes, t'han interessat o t'han influït?

El Pla, evidentment, tot i que el tinc una mica distant perquè fa temps que no el llegeixo. *El quadern gris* té trossos impressionats. Em sembla que és al *Quadern gris* que hi ha un fragment que no és res però que és fantàstic: una nit que es queda a Girona sense tren, sense poder tornar a Palafrugell, ha d'esperar tota la nit als carrers de Girona que surti el primer tren. És un fragment extraordinari.

Hi ha un autor que m'interessa especialment que és el Gaziel; sobretot *Meditacions en el desert*. Les seves memòries també estan molt bé. La llengua que utilitza és una llengua molt clara, molt directa, neta. Del Puig i Ferrerter vaig llegir *Camins de França* arrel de la representació d'*Aigües encantades* al Nacional, jo estava al consell assessor. Vam recollir una sèrie de llibres i entre ells hi havia els *Camins de França* però és una obra que em va costar una mica d'acabar, és una cosa molt llarga, molt abundant, no és com el Gaziel que és per a mi més un model.

He llegit que consideres aquest primer diari com un text que s'acosta a la novel·la? Ho dius en una entrevista que et fa l'Eva Pique el 2005 per a l'*Avui*. El Formosa que hi veiem és un personatge? Sembla que en els segons diaris no t'acabes d'identificar....

Entre les cartes que vaig rebre hi havia una que deia que jo era com un personatge inventat, com projectar tota la problemàtica personal creant un personatge. Un personatge que sóc jo mateix. Com per veureu tot una mica des de fora. Evidentment, de vegades es falseja una mica la realitat, es sublima. Per exemple la relació amb una altra persona. A través del diari queda tot una mica sublimat. Potser si ho analitzessis, la realitat no seria tant com està explicada al diari. Em van comentar que una noia de Terrassa li comentava a una altra: “no te'n creguis res de tot això, de tot això que diu el Feliu, no te'n creguis res”. És una frase absurda perquè no sé què cal creure i no creure, en el fons és igual. De fet és literatura. La memòria sempre ens traïx.

En el dietari hi cito persones concretes però canviant el nom, amb inicials o canviant la professió. Això em va crear algun conflicte; algú es va queixar i em va dir: “com és que escrius això de mi?” Tot això no té res a veure amb una obra de creació. No sé si és defensable que passi això.

El “personatge” dels segons diaris és diferent perquè han passat vint anys però sobretot per la seva experiència cultural. Per exemple *A contratemps* s'inicia amb un text sobre Mann fruit d'una conferència a Manresa. És un text que no existia —només hi havia unes notes— el vaig redactar per poder-lo ficar en el dietari i el faig passar com un text de creació, faig una mica de trampa.

Tanmateix és un dietari força eclèctic. A banda dels apunts diaris més “ortodoxos”, trobem des de petits relats, a explicació de somnis o esquemes i dibuixos, fragments de poemes, de conferències, etc. Quin material decideixes incloure en aquest diari i per què? Existí una “llibreta” que t'acompanyava, fulls solts...?

Com que està escrit a raig...una mica escriptura automàtica. Hi ha una mica de surrealisme aquí. Tots els textos els escrivia en una llibreta que duia amunt i avall. És per això que és com és.

A banda del dietari que s'ha de publicar ara, que crec que és cronològicament posterior a *El somriure de l'atzar*, he llegit que tens material dels anys vuitanta; és a dir, que aniria entremig dels que ja són publicats. Creus que seria interessant de publicar-los? Que podrien aportar a la teva obra?

Sí, vaig continuar el diari els anys vuitanta (del 82 al 84). Tinc cent trenta pàgines però no les publicaré mai. Són el mateix que *El present vulnerable* però no afegeixen res de nou i, a més, no m'interessen gens.

Per què *El present vulnerable* es reedita (a La Magrana) gairebé vint anys després, l'any 1997? Qui hi ha al darrera d'aquesta reedició?

Me la va demanar el Carles-Jordi Guardiola. A mi no se m'acudia, jo ja l'havia editat i no pensava que es pogués tornar a editar, ja havia funcionat, per tant.... Però jo diria que no va anar gaire bé. Em sembla que és en aquesta edició de La Magrana que vaig treure un trosset, un parell de trossos. Eren uns fragments que m'havien creat conflictes amb una persona al·ludida i per no tenir més problemes...La resta és tot igual. L'editorial no va considerar oportú fer-hi cap canvi.

Ara fa poc em van trucar d'una editorial per fer-ne una edició digital. Ara doncs, tornarà a sortir. Em van demanar permís i vaig dir que sí. Va ser el Bernat Puigtobella, un editor que treballa o treballava al Grup 62 i que munta una editorial digital, que també editarà en paper. Em va demanar si li volia cedir *El present vulnerable* per a una edició digital. Jo li vaig dir que això no ho tenia en cap ordinador. Només hi ha els llibres. Si ho volia, li vaig dir que l'hauria d'escanejar o tornar a picar. No sé com es gestionen els drets d'autor, ja m'ho diran.

Què n'opines de les edicions digitals

Jo en això que en diuen les noves tecnologies, no hi he entrat gens. Això d'Internet només ho conec perquè la meva dona el fa servir molt i aleshores ja ho té tot muntat; per tant només haig d'anar a buscar al Google. Vaig fer una antologia de vint poetes alemanys que no s'ha editat. Ho tinc en alemany i tot això està tret del Google, Però jo només faig servir l'ordinador per traduir i escriure i per a enviar correus i rebre'n. No estic gens avesat a les noves tecnologies. Ja no és la meva època.

De tota manera, això és un progrés, un avenç, el fet de poder tenir una gran biblioteca en un sol dispositiu. A més els llibres de paper no els vol ningú, tinc unes quantes caixes que haig de llençar.

No he estat capaç de veure diferències entre les dues edicions més enllà d'alguna qüestió tipogràfica (cometes, cursiva, etc.). A la solapa de la nova edició diu que es una edició revisada. Quins aspectes es van revisar? Hi vas participar? Creus que s'hauria hagut de fer algun altre tipus d'actuació? A la solapa també hi diu que com els bons vins el teu diari ha millorat amb el temps? Com ho veus tu?

Jo ja fa temps que no l'he rellegit però segurament per les seves característiques especials té un lloc dintre d'una determinada línia de la Literatura catalana i això ho pot haver consolidat suposant que encara es pugui llegir, jo crec que té un lloc. El Diccionari de la Literatura catalana té una entrada especial així que ja forma part del corpus de la literatura.

En el primer diari parles més de cinema; gairebé gens en el segon. És un art que t'ha deixat d'interessar. Per què? En els dietaris del 2005 parles breument de Lynch, de de Oliveira i de Ferrara amb pel·lícules del 1997.

És cert, recordo que a *El present vulnerable* parlo de pel·lícules que després no tenen un interès especial. Em sembla que a *A contratemps* parlo de tres pel·lícules: una del David Lynch, una de l'Abel Ferrara i una del Manoel de Oliveira. Comento que són pel·lícules de les quals el públic marxava de les projeccions. La gent culta no admet que les pel·lícules siguin irreal, cosa que accepta perfectament en la literatura i això em sobta. Són tres pel·lícules molt d'art i assaig que en deien abans.

Recordo una referència a *La tierra de la gran promesa* d'Andrei Wajda, una pel·lícula del 74.

Sí, sobretot m'interessa la tècnica dels actors polonesos que és molt natural i contrasta amb les tècniques que veiem aquí que sovint no ho són gaire.

És curiós perquè confons el seu nom. Parles de Ladislao Wajda que és un director hongarès que va treballar a Espanya i que va morir a Barcelona.

No n'era conscient. Aleshores està equivocat. Sí, Ladislao Wajda era un director de comedietes espanyoles. No va fer *Marcelino pan y vino*? Sí, però també va dirigir una adaptació magnífica de la *La promesa* de Dürrenmatt titulada *El cebo* en la qual l'autor suís va participar com a guionista. No la conec. És un autor que tu has traduït. Sí, l'última cosa que vaig traduir va ser *Rómulo el gran* per al TNC. L'any 72, fa molts anys havia fet una versió lliure del *Frank V*. Aquesta obra la vaig veure a Madrid al Maria Guerrero en un muntatge del Mario Gas. Sí, la traducció era la meua. Va ser un muntatge molt estrany. També havia traduït tres o quatre obres més al castellà que no van sortir perquè l'editorial Lumen de l'Ester Tusquets va creure que l'hora de Dürrenmatt ja havia passat. Jo volia fer dos volums de teatre i al final no els va treure perquè va tenir por de no vendre'ls. Encara ho tinc, són inèdites. Són en castellà.

Per contra, als segons diaris parles sovint de música clàssica no tant al segon. També t'interessa la cançó (també n'has traduït). Quin lloc ocupa la música en la teua vida personal i en la teua tasca professional?

Sí, escolto molta música clàssica. Ara fa temps que no perquè l'aparell se'm va espatllar. Escolto molt Mozart, les Sonates per piano de Beethoven, que me les van regalar no fa gaire, i Schubert. Són els que més escolto, i Bach també. Tots alemanys.

D'on et ve aquest interès per la cultura alemanya?

Va coincidir a partir de l'interès per Bertold Brecht i altres autors, diguem progressistes del teatre alemany quan estava a la universitat. També va coincidir amb la meua relació amb el primer lector d'alemany que va haver a Barcelona i primer director de l'Institut Alemany de Cultura, després anomenat Institut Goethe, Felix Schnitzler. Vaig poder anar a Alemanya a través d'ell. Allà vivia a casa seva, jo. Vaig passar-hi un mes. Després vaig aconseguir una feina de professor substitut. Primer vaig substituir un professor bolivià que s'havia posat malalt i després vaig substituir la dona de l'Emilio Lledó, (Montserrat Macau) que em sembla que havia de tenir una criatura. Van ser dos semestres a la universitat de Main a Magúncia que té l'escola d'intèrprets en un poblet que es diu

Germersheim. Després a Heidelberg vaig substituir la dona del Lledó durant un semestre. D'aquí va sortir tot això. Però tu ets llicenciat en romàniques...Sí, però vaig fer una tesi doctoral comparant *Los sueños* de Quevedo amb una obra del barroc alemany de Hans Michael Mosherosch. El que passa és que vaig fer una tesi molt dolenta i la vaig haver de refer. En parles als diaris. Sí. (FORMOSA, 2005 I: 107)

A *Contratempus* i *El somriure de l'atzar* són els dos volums de dietaris que es publiquen el 2005. Trobem anotacions dels anys 1995, 1997,1999, 2001. Per què quatre anys senars seguits. Què passa els anys parells?

És un atzar, no hi ha cap intenció. Escric un any sencer, un sense escriure i després hi torno. Això em passa ara també. Aquí tinc un dietari que es diu *Sala de miralls* que

l'ha de treure la mateixa editorial Perifèric però de moment em van donant llargues. Crec que deuen tenir problemes. No sé quan sortirà però ho tenen.

En una entrevista deies que escrivies dietaris quan no escrivies poesia.

Sí, però no és del tot cert. En el cas del primer dietari no, vaig escriure poesia al mateix temps. En els segons gairebé tampoc, vaig publicar dos llibres de poesia que són del mateix període. Ara mateix no escric gens de poesia, només he escrit aquest dietari que no és gaire extens. Són 150 pàgines. Això ho he redactat al 2010, des del març fins al desembre, per mesos. Ho ho vas proposar tu? Sí, perquè ja m'havien editat l'anterior i em van dir que sí, però, d'això fa temps, potser un any i em van dir que em passarien proves ara al gener però no diuen res. Jo crec que deuen tenir problemes econòmics perquè els han fallat subvencions, de l'IEC i... Un factor que pot ser favorable a l'edició és que són els que han editat en català un llibre del Tranströmer, *La plaça salvatge*, l'últim premi Nobel i això els pot haver anat bé, però de totes maneres és poesia que no es ven gens o no es ven com una narració. Per molt premi Nobel que sigui, les coses de poesia tenen un públic molt determinat.

Per què no especifiques els dies com al primer diari?

La cosa va anar així. Només vaig marcar l'inici de l'any i prou.

En una entrevista deies que escrivies els dietaris en temps poèticament infructuosos. ¿Quins lloc ocupen doncs els dietaris dins de la teva producció literària entesa en el sentit més ampli possible? En una entrevista parlaves de “subproducte”; no hi estic gens d'acord. Realment ho creus?

És un gènere molt diferent de la poesia. Ocupen però el mateix lloc. Poden ser un subproducte però també ho he dit de la meua poesia que ho pot ser respecte a la traducció. Com que he traduït molt i encara ho faig sembla que la resta de la feina estigui en segon pla. No sé però si dir que són subproductes, crec que són coses que es complementen una a l'altra. Potser la poesia, vista en el seu conjunt, és més important. Vaig editar-la completa al 2004 a *Darrera el vidre*, i jo crec que la poesia si la situes en el context de la poesia actual sí que és més important que els diaris i amb més continuïtat i és una cosa com més completa.

Qui i per què es decideix la publicació d'aquests segons dietaris quatre anys després d'haver escrit les pàgines de l'últim any (2001)?

Sí, va ser el Xulio Ricardo Trigo qui m'ho va proposar. El que no recordo és si ho vaig escriure perquè m'ho va proposar o si ell sabia que ho tenia i em va proposar de continuar-lo o acabar-lo. Suposo que m'ho devia preguntar. És també el responsable de l'editorial i ara es dedica a fer bestsellers. L'últim que ha escrit el compraré perquè tinc curiositat per veure què ha escrit. És un gallec que viu a Catalunya i que parla valencià. Ha escrit una novel·la sobre Barcelona, d'època antiga.

La introducció de Xulio Ricardo Trigo és una qüestió editorial o teva personal?

Ell és l'editor i qui proposa editar-los, per tant...

En l'edició que fa Perifèric quina intervenció té l'editor? L'autor lliura una obra tancada o es discuteix amb l'editor què es conserva i que s'elimina d'un text més ampli?

Es va editar el que jo vaig presentar-los.

Hi havia altres editorials interessades?

Sí, ho podria haver publicat alguna altra editorial. Si aquests de Perifèric no se'n surten miraré d'oferir-ho a algú altre. Darrerament he treballat per a Meteora, m'han publicat *Centre de gravetat*. Editen poesia i altres coses, llibres de temàtica política, per exemple un llibre de la Patrícia Gabancho. Els podria oferir aquest dietari. No sé si l'acceptarien, però. I n'hi ha d'altres, d'editorials. Hi ha editorials a Mallorca que funcionen molt bé i al mateix País Valencià. Si els de Perifèric em diuen que tenen dificultats haig d'aclarir si l'editen o no. De moment, això ja havia d'estar editat.

Els dietaris del 2005 són dietaris més aviat de treball. La majoria de coses que escrius estan relacionades amb la teva activitat professional. Quina utilitat té el dietari a l'hora d'enfrontar-te als teus projectes?

Sí, hi ha força coses sobre traducció, sobre problemes específics de la traducció; en aquest últim també. Per què vas creure oportú posar-ho al dietari? Reflexionar sobre traducció s'ha fet molt en llibres i als traductors els interessa veure quin concepte tens sobre la traducció i com resols els problemes. Enlloc de fer un llibre sobre traducció, he posat unes quantes reflexions que em sembla molt més interessant. Quan vaig estar fent classes de traducció a la Pompeu Fabra vaig escriure un programa de 40 pàgines per a entrar-hi però no està editat.

Crec que el fet de deixar constància del que fas, has traduït o que t'ha passat és important. És important deixar constància perquè t'ajuda a continuar. Aquest any només he traduït, tampoc passa res però...el que passa és que quan fas el dietari deixes constància i després ho pots recuperar i et pot servir per altres coses.

I el teatre? El teatre va tenir un paper molt important per a mi entre 64 i el 75. després el meu interès baixa tot i que m'he dedicat com a docent fent classes teòriques i tallers. Era el meu mitjà de vida i no m'ho passava gens malament. No era una cosa de pura supervivència. Sovint parles dels teus alumnes. Sí, he tingut molt bona relació amb els meus alumnes, relació que després es manté durant anys. Ara hi ha cinc alumnes meus que surten als programes d'humor de TV3, al *Polònia* i al *Cracòvia*.

En una entrevista deies que els dietaris t'havien servit una mica per lligar una activitat professional amb molts pols oberts.

És cert, en els dietaris miro d'explicar aquest fet. El dietari ve condicionat per tot aquest conjunt d'activitats que et dispersa. Amb el dietari ho pots registrar tot i posar-hi ordre.

També ocupen un lloc significatiu les sortides i els viatges.

A *A contratemps* explico el viatge a Heidelberg, que és un viatge fallit per un episodi d'angoixa, i un viatge pel Neckar. Son viatges literaris. Sí, al viatge pel Neckar faig la ruta dels poetes romàntics. Des de Manheim seguint la corba que fa el Neckar a l'Afedan Nerckar, que és on va néixer Helderling; Marbach, on va néixer el Schiller,

bàsicament això. Aprofites per a comprar llibres. Sí, bàsicament per a la meva feina. També parles de Torí i de Trieste. Sí, són viatges literaris que faig tot sol, el del Neckar però el vaig fer amb l'Anna, la meva dona. A Trieste parlo de Magris, del cafè Sant Marco i de la llibreria de l'Umberto Sada. Torí és una ciutat que m'agrada molt. Parlo de Calvino i Pavese, que hi van viure. També de Gramsci. És important per a la teva generació. Sí però la veritat és que no l'he llegit gaire. Tinc però un llibre de diversos escriptors que en parlen.

Parles de petites escapades o sortides d'un dia, per barris de la ciutat o per altres ciutats properes; algunes vegades per qüestions professionals, d'altres vegades no.

Encara ho faig. Això és perquè jo faig una jornada de treball, avui per exemple he traduït dos poemes. Estic fent una cosa amb el Joan Margarit a quatre mans. Quan acabo a les cinc de la tarda o tota la tarda si he traduït al matí faig el passeig per desconnectar. Igual puc anar a Martorell, volto una mica, prenc un cafè...o per la mateixa Barcelona, per alguns barris. A Nou Barris hi he anat molt perquè tenia un grup de lectura de poesia a l'Ateneu Popular.

Has definit els dietaris com a “divagació sobre el temps” i com a element aglutinador de tota la diversitat d'activitats creatives que has tingut. Com si et servissin per a justificar la teva diversitat creativa. Encara ho veus així?

Sí, ja n'hem parlat d'aquest element de cohesió de la meva obra que signifiquen els dietaris. I com a reflexió sobre el temps és evident. És com si poguessis aturar una mica el temps, que passa molt ràpid. Els dies passen d'una manera vertiginosa i els diaris són una manera d'aferrar-se a la realitat de cada dia. Com ara estic jubilat i no sempre tinc feina em molesta això d'anar passant dies només llegint o escoltant música, i et dius, bé, i avui què has fet? Tot i que ben mirat, perdre temps també està bé. El que solc fer és llegir molt. Què sols llegir, en un dels dietaris hi inclous un llistat de totes les obres llegides durant un any. Algunes en edició nova i d'altres comprades en llibreries de vell. És un llistat molt eclèctic amb títols molt diversos. Ara això continua igual. Ara tot el que llegeixo m'ho apunto des de l'estiu del 2008. Des d'aleshores he llegit 260 llibres. Tots molt diversos. EL llistat inclou novel·la negra, policíaca i en general molt de narrativa. També llegeixo molta poesia però això no hi ha manera d'apuntar-ho perquè llegeixes una part d'una obra i no poemaris sencers.

Aquest darrer dietari inèdit què hi conté?

És molt semblant als dos anteriors del 2005 però aquí hi introduceixo el tema de l'edat. És una mica el diari d'un senyor gran. El temps passa molt de pressa i costa molt d'assumir-ho. Costa molt d'assumir l'edat perquè tu no t'hi sents. Et mires i dius, sóc un senyor molt gran. Hi cito una frase de Heiner Müller, en la qual comenta que és mira al mirall i diu: “no el conec, no l'afaito”.

L'any passat vas rebre un premi de reconeixement de l'acadèmia de la llengua alemanya (no sé si té aquest nom)

És el premi Gundolf per als difusors de la cultura alemanya a l'estranger. Me'l van

donar a Estocolm, cosa que em va estranyar en un principi, però després vaig veure el motiu, que és que durant l'època nazi a Suècia hi van anar molts exiliats alemanys. Per aquest motiu, hi feien unes jornades sobre l'exili alemany a Suècia. Van donar un premi a un traductor de Shakespeare a l'alemany i aquest de la difusió de la llengua alemanya me'l van donar a mi.

* * *

Annex 2

Correspondència amb Ignasi Riera

De David Pagès a Ignasi Riera

27.03.2012 19:58

Hola Ignasi,

El Josep Riera de l'editorial Monflorit m'ha donat el teu correu. Feia uns dies que intentava localitzar-te. Estic fent un treball sobre els dietaris de Feliu Formosa i voldria saber les circumstàncies de l'edició de *El Present Vulnerable* a Laia. Vaig entrevistar el Feliu i em va dir que tu te n'havies encarregat. Sé que han passat molts anys i que la memòria sovint ens traeix però, si et passo un petit qüestionari, me'l podries respondre?

Per cert, ens vam conèixer fa uns quants anys a Ràdio Ciutat Vella. Jo hi col·laborava quan estudiava periodisme. Fèiem un magazine als matins. Vas venir unes quantes vegades. Fins i tot vam tornar plegats algun dia en metro. En tinc molts bons records. Ara em dedico a la docència. Faig classes a l'IE Costa i Llobera de Barcelona. Amb aquest treball acabo una llicenciatura en Filologia Catalana. Segurament seré dels últims.

Bé, res més.

Salut
David Pagès

* * *

IGNASI RIERA GASSIOT

Madrid, 3 març 2012.

A David Pagès sobre *El present vulnerable* de Feliu Formosa.

David,

Et mentiria si et digués que et recordo d'un programa de ràdio a Ciutat Vella. Sóc pèssim, també com a fisonomista, i ni recordo –al cap d'unes quantes setmanes– persones que en castellà batejarien de 'allegadas'.

No tinc al davant cap exemplar d'*El present vulnerable*, crec que editat el 1979 i que portava com a subtítol: 'Diaris (1973-1978)'. És, en aquest cas, important situar-ho tot en el temps i fins i tot en l'espai. Anem a pams:

La mort de la dona del Feliu, després de 14 anys de convivència, va ser un cop per qui era, per damunt de tot, conegut com a home de teatre, com a traductor de l'alemany, com a polític (dels que mai no va viure ni de la política ni per a la política de partit) d'esquerres i com a poeta.

Crec que no es pot entendre *El present vulnerable* (en endavant: epv) sense el xoc d'aquella mort, tan present, des del punt de vista literari, al *Cançoner*, editat per Vosgos el 1956.

Al damunt de la meua taula de Laia, que era com una casa d'okupes tot just desocupada pels lacais de l'impresentable, i li diuen 'honorable'!, Felip Puig... hi tenia, copiat a mà, un fragment d'un poema del *Cançoner*, que feia així (i cito de memòria):

*No puc creure que no puguem trobar-nos
abans que no s'acabi la filera
de plàtans vora el tren. No puc admetre
que no siguis la dona que s'apropa
o (en veure que no ho ets)l'alta figura...*

Això pel que fa al temps. Pel que fa al lloc, insisteixo en un fet: Feliu Formosa és sabadellenc... tot i que els terrassencs, no sé com a botí de no sé quina guerra, l'hagin usurpat. Tot i que sóc d'ascendència sabadellenca, i visceralment antiterrassenc, he d'admetre que la dècada dels 70 va ser, en el matx entre ciutats vallesanes, egarenca. I ho va ser, sobretot, des del punt de vista cultural. No en va, el 1970 havien tornat de l'exili l'Anna Murià i l'Agustí Bartra, emparats pel gran Jaume Canyameres. Al seu entorn s'hi movia, 'primus inter pares', el Feliu... i també, ben aviat, el Sam Abrams, Miquel DescLOT (crec que l'un i l'altre tenien molt a veure amb l'editorial Vosgos)... i els de tota la vida, com ara el Roc Fuentes. I a mi, malgrat l'hostilitat històrica, m'hi van arrossegar, també (el subratllat és de l'autor).

Al llibre a cura de Miquel DescLOT, *Sobre poesia*, editat per Laia... hi ha un pròleg de l'Agustí Bartra sobre un poemari de Feliu Formosa i una entrevista de Feliu Formosa sobre *El gos geomètric* del Bartra. (Parla amb el DescLOT, admiradíssim!)

Et confessaré una frivolidat: el que més em va agradar d'epv, en una primera lectura ràpida, va ser que parlés dels viatges en el 'tren de Sarrià', com li dèiem nosaltres, en el recorregut Terrassa – Plaça de Catalunya. Per què? Perquè aquell text no ens feia perdre el temps com ara els pedants (i buits!) dietaris d'un Pere Gimferrer... ni com les anunciades falses memòries dels presumptes lluitadors antifranquistes, abans de ser-ho en nòmina.

I si comparo dos amics, Formosa i Gimferrer, i m'inclino pel sabadellenc (travestit de terrassenc, en un acte d'humilitat infreqüent!), és perquè el nostre Feliu sabia alemany, traduïa Brecht i els *Diaris* de Kafka, tan sàviament reivindicat per gent també amiga (del Feliu i meu i de la gent de Laia) com el Manolo Vázquez Montalbán. I perquè com va publicar a 'Els Marges' Antoni-Lluc Ferrer, que crec que aleshores feia de professor en una universitat com Aix en Provence, epv era un text que acceptava i demanava lectures múltiples:

“¿Es tracta d'un testimoniatge pregonament autobiogràfic o consisteix en la descripció que un intel·lectual poeta, home de teatre, de gran cultura i sensibilitat fa de la societat en què li ha tocat de viure?” Feliu Formosa li hauria contestat a epv: “les persones que hem viscut sota el franquisme ens trobem amb tota mena de problemes, d'inadaptacions i d'incomoditats”. I més si, com deia Feliu Formosa en un vers, havíem topat amb “l'absurd inadmissible de la mort”.

L'any 1981, a Laia editàvem -en una versió excel·lent de Víctor Canicio- *Das Gewicht der Welt (El peso del mundo)*- de l'austriac de la lleva de 1942, Peter Handke. ¿Que no tenia res a veure amb el llibre del Formosa? Aparentment, és així: el pseudoterrassenc té ulls, i mira, i parla, i comenta, i se sent sota el pes feixuc de solituds sobrevingudes. Handke es tanca en un suburbi de París, ha trencat amb la dona, es recrea en la solitud, es nega a 'comunicar-se amb l'exterior', etc. Però tots dos textos són models bellíssims, i d'una gra eficaç expressiva, sobre com la història la vivim de dins estant, 'machadianamente': “¡Oh soledad, mi sola compañía...!”

David: si vols comparar el valor ingent d'epv, empassat els impresentables (i per això, naturalment, premiats) dietaris de l'Àlex Susanna, entre d'altres. De tota la collita del temps del Formosa només salvaràs, com hauria fet Cervantes al començament del Quixot, el de Durham del Desclot.

I et deixo, que és Setmana Santa. I, ateu com Déu mana, he d'escoltar la Passió segons sant Mateu i llegir la *Setmana santa* de l'Espriu.

Ignasi Riera (Madrid)

* * *

De David Pagès a Ignasi Riera

14/04/2012 11:35

Hola Ignasi,

En primer lloc disculpa el retard en la resposta però entre la Setmana Santa i la ressaca de la setmana posterior havent de tornar a les classes a suportar adolescents (molt bona gent, tot s'ha de dir, però amb les coses de l'edat) anava una mica fora d'òrbita.

Et vull agrair infinitament el teu escrit. Ha estat un plaer llegir-te en exclusiva i

m'aporta una visió molt interessant del dietari del Feliu. Tanmateix si no t'és molèstia t'agrairia que em contestessis (si la memòria, fugissera com és, t'ho permet) algunes preguntes de caire més aviat editorial. Són aquestes:

- 1.- Com arriba a les teves mans el dietari del Feliu. És ell que te'l porta? Sabies que l'escrivia i li proposes d'editar-lo? Com va anar la cosa?
- 2.- Què creus que podia aportar aquest dietari als lectors de l'època?
- 3.- La teva relació personal amb el Feliu va influir d'alguna manera en l'edició?
- 4.- El Feliu em comenta que es va editar tot el que ell havia escrit. Recordes si es va fer, tu com a editor o algú de Laia, alguna actuació sobre el text. Sigui per suprimir algun tros o sigui per suggerir al Feliu alguns canvis o modificacions del text original?
- 5.- Quina tirada d'exemplars més o menys va tenir?
- 6.- Quina acollida de públic i crítica recordes que tingués i com la vas viure com a editor?
- 7.- Personalment considero que *El present vulnerable* és una obra que ja forma part del "corpus" la Literatura Catalana. Es redita al 97 i el Feliu em comenta que hi ha prevista una edició digital. Com ho veus tu? Una mica ja m'ho expliques al teu escrit.

Bé, res més. Només agrair-te una vegada més el teu ajut i la teva amabilitat. Si hi ha alguna pregunta que no recordes o se't fa difícil de respondre, cap problema, faltaria més!

Salut

David

D' Ignasi Riera a David Pagès

16/04/12 11:20

Assumpte: RE: El Present Vulnerable

Les responc per ordre:

1. Com que ens tractàvem amb freqüència, i el món de la cultura catalana cabia en un puny, ho sabia. Vaig dir-li que em passés un tast del text... i tot va ser un cas d'**amor a primera vista** (la negreta és de l'autor).
2. Per damunt de tot, una prosa diferent, innovadora. La 'Prosa' com a gènere -distint del conte, de la missiva, de l'assaig- triomfava a la literatura alemanya i no acabava d'arrencar en la nostra. Era un text allunyat de la retòrica buida, del sermonari polític, de la declaració (gairebé sempre falsa) d'un ideari ètic o de l'ostentació d'un alt grau de cultura literària.
3. I tant! A l'editorial Laia ens havíem repartit les responsabilitats i les col·leccions en català eren responsabilitat meva (per bé i per mal).
4. Ni a ell, Feliu Formosa, ni a l'Oriol Pi de Cabanyes, autor d'un llibre amb força paral·lelismes i des sensibilitats gairebé antagòniques: em refereixo al seu Llibre d'Hores (també editat a 'Les Eines' de Laia). El fet que tots dos fossin autors 'segurs',

quant a l'estil, el coneixement del català i la sintaxi, afavoria que te'ls miressis més com a editor-lector que no pas com a editor-corrector.

5. No ho recordo. A tot estirar en devíem haver editat 2.000.

6. Bona, sí. A l'entorn de Laia hi havia una corona de col·laboradors que pesaven en el món del llibre: des de l'Albert Manent al Jordi Castellanos, des del Sergi Beser a la Montserrat Roig, des del Miquel Desclot a l'Emili Teixidor... Si a tots aquests els agradava un llibre, jo ja el tenia per bo. I, en aquesta ocasió, hi va haver unanimitat.

7. Em fa feliç que amb tu, que per sort (¿o per desgràcia?) ets jove, ens posem d'acord en aquest punt.

Fins aviat!

El Riera.

* * *

Annex 3

Correspondència amb Carles-Jordi Guardiola

De David pagès a Carles-Jordi Guardiola

23 de març de 2012 19:16

Assumpte: Contactar per demanar informació sobre una edició de La Magrana

Perdoni que contacti amb vostè a través d'aquesta empresa però és l'única adreça que he pogut trobar.

Estic fent un treball sobre els diaris de Feliu Formosa i voldria informació sobre l'edició que La Magrana va fer de *El present vulnerable* el 1997.

No sé si va ser vostè que es va encarregar directament o algú altre de l'editorial. M'aniria molt bé de poder aclarir alguns aspectes de l'edició per completar el meu treball.

En cas de rebre resposta, ja li concretaria més el tema.

Tot reiterant les meves disculpes, rebi una salutació.

David Pagès

* * *

De Carles Jordi-Guardiola a David Pagès

David,

Et podré ajudar poc perquè ara no recordo que personalment intervingués en la reedició de *El present vulnerable*. Però a la Biblioteca de Catalunya hi ha dipositat l'arxiu de La Magrana on hi ha una carpeta per cada llibre publicat amb correspondència, galerades, correccions, etc. que és més o menys completa segons les característiques i incidències de l'obra i la seva edició. A la d'*El present vulnerable* no et sé dir què hi trobaràs. Hauràs de mirar-ho tu mateix.

Espero que t'hagi ajudat.

Carles-Jordi Guardiola

* * *

De David pagès a Carles-Jordi Guardiola

27.03.2012 19:07

Senyor Guardiola,

Li agraeixo molt el seu interès. Passat festes passaré per la Biblioteca a consultar la carpeta. Ja li diré alguna cosa.

Salutacions cordials

David Pagès

* * *

De David pagès a Carles-Jordi Guardiola

19.04.2012 19:21

Senyor Guardiola,

Gràcies a les seves indicacions he pogut consultar la carpeta de *El present vulnerable* a la BC. No hi ha gaire documentació però el que hi ha m'és força útil. Se'm presenten però alguns dubtes que li agrairia que em resolgués, si ho pot fer. La documentació que he trobat és la següent:

1. Un exemplar de l'edició original de Laia que porta el nom de l'Anna Vila i és datat l'any 1980. Hi ha correccions, supressions i anotacions fetes a llapis. Com el llibre està a nom de la dona del Feliu interpreto que és el llibre que us va proporcionar l'autor amb els canvis que volia fer. És així?

2. Una fitxa de cartolina amb les dades del llibre i una anotació: 11-3-96 Susanna. És algú de l'editorial?
3. Un full amb proves de la informació que es volia incloure a les tapes del llibre. No està signat.
4. Un document, que us adjunto, amb una valoració molt interessant de l'obra. És una valoració que recomana la seva reedició. Em podríeu dir, a partir de la signatura que hi apareix, qui és l'autor?

Li agraeixo infinitament el temps que em pugui dedicar.

Rebi una salutació

David Pagès

(Sense resposta)